

VAN NU
EN
STRAKS

INHOUD

VAN NUMMER I. JANUARI 1896

AUGUST VERMEYLEN : Kritiek der Vlaamsche
Beweging

KAREL VAN DE WOESTYNE : Door het Zomeren

EMM. DE BOM : Scheppingsdag

JAC. MESNIL : De Socialistische Partij, en hare
Drijfveeren

H. VAN DE VELDE : Variatiën en Gevolgtrek-
kingen

Houtsneden van HENRY VAN DE VELDE

TWEEMAANDELIJKSCH

TIJDSCHRIFT

BESTUUR : BEELDEKENSSTR. 57, ANTWERPEN

1896.

Kritiek der Vlaamsche Beweging

ZOOALS elk ding tracht naar zijn volkomen verwezenlijking, zooals thans alles in de maatschappij naar bewust zelfstandig leven dringt (vrijheid is een negatief woord voor zelfstandigheid), zoo is ook de Vlaamsche Beweging het streven naar zelfstandigheid van een « ras » — ik bedoel : van individu, in zoover zij zich door taal en zeden vereenigd voelen — opdat dat ras zijn geweten weer zou bemachtigen, zich zoo bewust mogelijk ontwikkelen volgens eigen aard, en ál zijne mogelijkheden tot werkelijkheid brengen. Dat streven stuwt in dezelfde richting als het streven van heel dezen tijd, die zijn geweten, zijne levenseenheid weer veroveren wil ; het is slechts een deel van dat streven. Ziedaar het stellige wezen der Vlaamsche Beweging zooals ik die opvat.

Zelfs wie dát niet zag heeft toch kunnen opmerken dat die Beweging, in den vorm dien zij bij ons kreeg, geen eenig verschijnsel is. Zij wordt aangetroffen, in de tweede helft dezer eeuw, overal waar het recht tot zelfstandig leven van een groep menschen, die in taal en manier van zijn hun samenhang voelen, onderdrukt werd om de groote Staten samen te takelen, — heel Europa door. Dit alleen kan bewijzen dat zij iets noodzakelijks gehoorzaamt, en geen « kunstmatig geleid stroompje » mag genoemd worden. Hier vooral komt het duidelijk uit, hoe natuurlijk haar de gang der geschiedenis voortbracht. De Spaansche vlammenvlaag, en de uitwijking vóór Alva van al wat een verstandelijke kracht was, had ons volk uitgeput ; de kwezelarij kwam het nog verlammen. Nu was de leus : « Die het land heeft, mij ook. »

Dat land werd soms beheerscht als een verre kolonie; het onderging gebukt den wil van den toevalligsten vorst; het had zich 't lijden gewend. Wanneer bij uitzondering nog een meer of min lankmoedig pamflet verscheen, dan was 't zelfs niet in de taal van 't volk opgesteld. Vlaanderen, na twee eeuwen, bezat geen ziel meer, geen geweten. Het liet zich meeslepen in de omwenteling van 't jaar dertig, de onnoozelste welke ooit vreemde invloeden hier opstookten. Wij zagen ons met gebonden handen overgeleverd; het Fransch werd de eenige officiële taal; velen, heden nog, achten dat natuurlijk, want de meerderheid acht altijd natuurlijk wat sinds lang bestaat. Een geheel volk werd in een vreemde taal bestuurd; men veroordeelde menschen zonder dat zij van beschuldiging en vonnis één woord verstonden; zelfs in de lagere scholen moest Fransch de voertaal worden, en de uitslag was eene algemeene onwetendheid onder de arbeiders, de boeren, de klein burgers; wie middelbaar en hooger onderwijs genoot, verlearde het Vlaamsch, zonder tot een grondige kennis van het Fransch te geraken; de hoogste krachten van ons ras — denkt maar aan de besten der zoogezegd Belgische schrijvers — blijven zonder aanraking met het menigvuldige leven rond hen. Wij kunnen niet natuurlijk opbloeien. De schandelijkste verkrachting van wat ons eigen is, wat onze geestelijke eenheid uitmaakt, wordt wettelijk genoemd; en men beweert nog dat bij ons de eenige voorwaarde van beschaving een steeds meer uitgebreid bezigen der Fransche taal is. Geloof men dan toch dat het *volk* zijn taal kan verloochenen en vergeten? Zij steekt hem in 't lijf, zij kan er zoo makkelijk niet uit; men merkt het wel in Fransch-Vlaanderen. Indien de hedendaagsche gedachtestroomingen Vlaanderen niet bevruchten komen, dan heeft 't gebruik van 't Fransch als voertaal het meest daaraan schuld. Begint men dan nog niet te beseffen dat de grondslag aller beschaving de ontwikkeling is van het geheele volk volgens de

noodwendigheid van zijn eigen wezen, volgens zijn eigen aard, waarvan de taal het volkomenst beeld is?

Alle positieve werking, die ons in natuurlijkere toestanden wil laten ademen, is billijk. Wat tot nu gedaan werd acht ik weinig in vergelijking met wat nog te doen blijft; maar veel is toch gedaan. Ik beklag degenen die met de Vlaamsche Beweging slechts spotten kunnen. Van die Beweging is, mijns inziens, het grootst en het stelligst: de *karacters* die haar in 't leven riepen, en die er thans het hardnekkigst voor strijden, en die door hun literair werk het bewustzijn van hun volk opschudden, het geweten zelf van dat volk waren. Een echt karakter doet meer voor een zaak dan een stipt bepalen der begrippen, zooals een echt en goed literair werk zekerder invloed heeft dan een hoogeschool. En echte karacters hebben we gehad, opgestaan uit alle streken van Vlaanderen, mannen met sterken en ernstigen wil, die zich door niets lieten afschrikken en tot het einde toe dorsten gaan, door alles dóór. Oprechte menschen zijn die altijd geweest, ronde en taaie Vlaamsche gemoederen, rotsvast, met een gloed en een diep gevoel, rechtschapen genoeg om nooit den zin der dadelijke waarheid te verliezen. En, op het oogenblik dat ik vele opvattingen van het tegenwoordig flamingantisme wil te keer gaan, moet ik mijn hoogen eerbied uitdrukken voor menschen als — om er maar één te noemen — Frans Reinhard. Van de flaminganten, die ik ken, is er misschien geen edeler inborst, hoe eng zijne inzichten me soms ook schijnen kunnen; maar dat zijn kerels die voor hun gezindheid alles op het spel zouden zetten, en zich laten kapotmaken als 't moest. Met hen voelt eenelk zich in innig verband, in wien de geest van dezen wordenden wereldtijd woelt. Al het duurzame wat uit de Vlaamsche Beweging kwam, en onze letterkunde zelf, is men zoo'n karacters schuldig. Als ik de vijftig eerste jaren onzer herleving doorblik, dan kan ik niet de Vlaamsche letteren

van de Vlaamsche Beweging afscheiden. Misschien is onze goede en beminde Conscience de degelijkste arbeider onzer zaak. Ik weet dat wie niet Vlaming is moeilijk zal vatten waarom wij b. v. Gezelle, Hugo Verriest, Albrecht Rodenbach en anderen, bewonderen en liefhebben : zij zijn de geest van ons land ; hun gesproken en geschreven woord, dat rechtstreeks op hun omgeving werkt, is gedragen door een trouw en waar gevoel, het heeft den reuk onzer aarde. Het verwezenlijkt het streven zelf naar zelfstandigheid van het Vlaamsch volkseigen.

Dát is 't echtste der Vlaamsche Beweging. Dát is 't waarop wij steunen willen, — nu scherper bewustzijn te leven begint, nu wij ons van dag tot dag meer één zien, nu het land zich « omwerpt » zooals Van Langendonck zei. Hoop bezitten we genoeg, want wij weten hoe zuiver ons volk nog is, trots al wat het geleden heeft ; wij weten zeer bepaald welke diepe bronnen van ongebruikte kracht zullen opwellen ; wij kennen zijn stevigen wil, den innerlijken gloed van zijn rustig gebaar, zijn frisch, zinnelijk waar, van alle calvinismus rein gevoel voor de werkelijkheid van 't leven, met al zijn kleurig stoffelijke en al zijn verborgenheden. Vlaanderen, dat, aan den samenloop der machtigste beschavingen, zich te ontwikkelen begint in dezen tijd van vreugdig vermoeden zwanger, kan zich een heerlijke volrijke toekomst uit den schoot prangen, indien het zichzelf geheel kan hergrijpen, zijn eigen ziel weer bemachtigen.

Dat is nu *mijn* Vlaamsche Beweging. Hoe komt het dat, trots mijnen eerbied voor hen die ons streven mogelijk maakten, ik me nochtans niet gansch laat meésleepen door 't flamingantisme zooals het thans bestaat ? Zijn de opvattingen der meeste tegenwoordige flaminganten juist, wat betreft den grond der Vlaamsche Beweging, haar einddoel, en de middelen die zij gebruiken moet om dat doel te bereiken ?

De grond der Vlaamsche Beweging is de wil naar zelfstandigheid van een « ras » dat zijne solidariteit voelt. Ik meen eigenlijk niet een groep menschen van eenzelfde afkomst, maar wel : menschen die verbonden zijn door de taal en overeenstemmende zeden.

Dát is iets *werkelijks*, terwijl het woord ras, zooals het doorgaans gebruikt wordt in vlaamsche redevoeringen, slechts een afgetrokken denkbeeld onderstelt : eenige millioen individus leven samen, bij de meerderheid onderscheidt men hoedanigheden die elk min of meer gelijk heeft met zijn « taalbroeders », die hoedanigheden worden algemeen gemaakt en door afzondering vormt men in zijnen geest een *begrip*. Zoo komt men er toe, op een ideaal rechtsgebied, in het ras iets meer te zien dan de som der individus. Het wordt iets dat op zichzelf bestaat. Nu, ik wil geen abstracte entiteiten boven mij. De gezondste werking van onzen tijd breekt de heerschappij der abstractie over de rechtstreeks gevoelde dadelijkheid, en neemt bezit van het leven, van deze onze aarde. Wij liggen nog te veel onder de macht van woorden. *De Mensch*, die der fransche omwenteling en der rationalisten, gaat me niet aan. Wie de Menschheid bemint, bemint maar het stelsel, ik geloof dat van Deyssel dat ergens gezegd heeft. De meeste tegenwoordige hervormers beschouwen den mensch als een enig type, als één zedelijk en verstandelijk grondbeeld waarop zij hun stelsels toepassen, en tegenover hen verdedigt het gezag *de Maatschappij*..... Het getal is gering van hen die slechts steunen op wat zij zien en voelen, de menschen rondom zich nemen zooals zij zijn — dezen, en dien mensch, en dien anderen — en hun, als eenige wijsheid, het « kent u zelf » toeroepen. Ik zal niet vroeger in vreugde genieten dan als ik mij van alle geloof in abstracties bevrijd.

Een abstractie is het woord ras al te dikwijls bij de flaminganten ; zij bekreunen zich weinig om zijn echten inhoud. Er

wordt gesproken van de volstrekte en onveranderlijke « rechten van het ras ». Wat is daarin zoo eeuwig? Géén bestaat er dat geheel zuiver zij, — heden min dan ooit, nu de verste betrekkingen onder de volkeren allersnelst vermenigvuldigd worden. Men bemerkt soms in het meest afgelegen dorp, verrassende verscheidenheid van mensch tot mensch. In de oudste maatschappelijke groepen waarvan de anthropologie gewaagt zijn reeds verschillende typen met elkaar vermengd. Ik zal niet nagaan wat bij ons overgebleven is van de vroegste inwoners en tot welke volkeren zij behoorden, inhoever Kelten, Franken, Saksen, Friezen nog te erkennen zijn, hoeveel spaansch, fransch, duitsch, joodsch bloed in het onze vloeide, enz. Eén feit volstaat: de Vlamingen kunnen tot twee zeer van elkaar afwijkende typen herleid worden: een kort-, en een langschedelig. Heden heeft ons « geslacht » zich, na eeuwen en eeuwen, onder den invloed van woonoord en samenleven, tot een algemeene overeenkomst van zeden ontwikkeld, en, trots de dialecten, tot eenheid van taal, wat overeenkomst onderstelt in voel- en denkwijzen; zijn letterkunde, en de van zelf machtig geworden Vlaamsche Beweging, bewijzen zijn solidariteit. Maar dit laat ons niet toe, van het « geslacht » als van een streng afgebakend en éénaardig iets te spreken, en er aan te gelooven als aan de levendige verwezenlijking van een volstrekt begrip. De bonte gedurig afwisselende menigvuldigheid der menschen, die zich volgens hun oneindig talrijke belangen op oneindig talrijke wijzen onder elkaar scharen, die elk iets eigens zijn, die elk duizenden eigen betrekkingen aanknoopen met de wereld, men kan die niet gaan afperken tot lijnbegrensde rassen. Die rassen zijn gemeenschappen in stadige wording en beweging, die niet op zich zelf bestaan. Ik mag me dus afvragen of de liefde voor het ras doorgaans iets meer is dan eene theoretische liefde. Dat men zijn dorp boven al de andere acht, is veel natuurlijker en echter. Van de personen rond mij

heb ik lief wat op *mij* gelijk of *mij* vollediger maakt; ga ik daarbuiten, dan val ik in de « beginselen » — en ik blijf er gaarne van verschoond. De « heilige » rechten van « onzen stam » zijn de rechten van een vast omtrokken vorm dien wij in onzen geest schiepen. De rechten van het « ras » zijn niets anders dan de som der rechten van de afzonderlijke wezens die dat ras uitmaken. Wie 't anders opvat rijdt stokpaardje op woorden.

De oorsprong der Vlaamsche Beweging is ten andere gansch individueel: elkeen bezit, zonder dat men hem eerst zulks toekent, het recht zijn eigen taal te spreken waar en wanneer het hem beliest; wanneer welk gezag ook hem dat komt verbieden, dan reageert hij vanzelf tegen dat gezag, zonder noodzakelijk aan de « eer » van zijnen « stam » te denken. Die min of meer oproerige terugwerking van individus is de aanvang der Beweging. En ik ben gelukkig te bestatigen dat die opstand van zichzelf-bezittende individus tegen een gezag op verre na geen uitzondering geworden is. Daar is ze, die kracht die naar zelfstandigheid wil! En die zit ons volk in 't lijf, al moet ik hier ingaan tegen een stelselmatige liefde voor het « ras », die onder de flaminganten nogal verspreid is.

Aan die stelselmatige (« schematische ») liefde zou ik zooveel gewicht niet hechten, indien zij geen ander gevaar opleverde dan misbruik van opsnijderij en gorgelen met gemeenplaatsen. Maar zij slaat noodwendig over tot rassenhaat. Het is een kenteeken der stelselmatige liefde zich doorgaans slechts negatief te kunnen uiten in de werkelijkheid, en het is een kenteeken van een slechts negatief streven doorgaans verdoembaar te zijn. In 't voorbijgaan bemerk ik dat de Staten hun best doen om het wantrouwen van volk tot volk te ontwikkelen — onder den vorm van « vaderlandsliefde » — daar zij legers noodig hebben om de « machtigen » en hun geld te verdedigen; groothandel en nijverheid zijn eigenlijk zeer internationaal, maar vreezen dat

de arbeiders der verschillende landen *hun* gemeenschappelijke belangen zouden inzien, en elkaar heel natuurlijk ondersteunen. Zoo werkt alles samen om van den rassenhaat het kunstmatigste te maken wat men maar denken kan.

Uiterst kunstmatig is hij onder ons volk, ik heb het dikwijls ondervonden. En de meeste vlaamschgezinde leiders zelf hebben niet, in den grond, dien afschuw van Frankrijk en die genegenheid voor Duitschland, die schering en inslag is van menige hunner redevoeringen. Op enkele uitzonderingen na, leven zij met eenieder op goeden voet, hebben zelfs meer betrekkingen in het Zuiden dan in het Oosten, en praten liever met een Parijzenaar dan met een Pruis. Maar zoodra zij zich als vertegenwoordigers van den « Stam » voelen, duiken de « beginselen » op, en dan schuimt men den rassenhaat langs de kolommen van alle flamingantsche bladen af. Ik beken volgaarne dat hij min verachtlijk is dan die « vaderlandsliefde », die men gebruikt om door oorlogen de belangen van den « handel » voor te staan; ik beken nog dat hij soms moeilijk ontweken wordt als men de Vlamingen gevoel van zelfstandigheid wil inboezemen, en onvermijdelijk was in het romantische tijdperk der Beweging. De vraag is, of we nog lang dien weg óp moeten. Of we elkaar nog lang helden van vroegere eeuwen naar het hoofd gaan werpen; of de achtbare Coremans nog lang in de Kamer zal uitroepen dat onze geschiedenis veel schooner is dan die der Walen, en de achtbare Hoyois hem arglistig antwoorden dat de inwoners van Doornik vóór Godfried van Boeljon in Jerusalem getreden zijn. Of we nog lang, zoo klein-geestig mogelijk, andere volken zullen geringachten om te bewijzen dat wij altijd grooter geweest zijn. De wat gedwongen afkeer voor Frankrijk veroorzaakt hier eene gedurige beknibbeling, beschimping, lastering van al wat van Parijs komt. Bijvoorbeeld is 't een tamelijk onschuldig mal, als onderwijzers

gestadig onze literatuur bij de Fransche vergelijken om de onze hooger te stellen, — hier is onze Vlaamsche Racine, ziedaar onzen Vlaamschen Béranger, enz. — maar 't maakt ten langen leste zenuwachtig. Wat de apriori-vriendschap voor Duitschland betreft, wie een weinig daarginder leefde moet die tamelijk « gewild » achten. Wélk Duitschland? Het Duitschland dat grootendeels deze eeuw gemaakt heeft door zijn letterkunde en muziek, zijn wetenschap en wijsbegeerte? Of dat van na den oorlog? Zeker, er steken daar nog diepe krachten, en wij kunnen er ook wat uit halen, — maar wil men ons waarlijk den parvenu-geest van het hedendaagsch Pruisdom doen bewonderen, die koppeling van al 't verfoeilijkste wat 't woord militarisme in zich sluit, met het joodsche « Strebertum », stoffelijk, eigenbatig, hard, — dien geest die zich op de provincie verbreidt met den invloed van 't amerikaansch-riekende Berlijn, dien geest die aldaar kunst en literatuur haast doodt en de wetenschap zelve begint te verpesten?

Verwerpen we stelselmatige aftakeling en ophemeling. Wij zijn sterk genoeg om alle werking van buiten te laten werken, en ons al het echte tot vleesch en bloed te maken. Vreest ge dat we te zwak zijn, vat dan de zaak positief aan, maakt het volk groot en kernachtig en vrij genoeg, zonder 't daarom af te zonderen van het schoone rijke leven dat van 't Zuiden komt. Verstandelijk hebben we oneindig veel te danken aan Frankrijk, en wij willen er in geestelijke aanraking meê zijn zoowel als met Engeland of welk ander volk ook. Laten we ons huis openstellen naar alle zijden, dat is nog het beste middel om ons-zelf te blijven. Door haat in te boezemen tegen een groot volk zullen we 't onze niet grooter maken.

Tegen den Franschen invloed wordt vooral de voorbeeldige onzedelijkheid van het « wufte Zuiden » ingeroepen. « De Taalstrijd hier en elders », bijvoegsel van de « Dicht- en Kunsthal »,

leerde ons voor kort dat men in de meisjes-kostscholen vijandschap inboezemt « voor de taal, die nochtans nooit bezoedeld is geweest door Zola en andere pornografen ». Men meene niet dat die omschrijving een teratologische uitzondering is, ik kan er van dien aard bij de vleet aanhalen. Uit eene vlaamschgezinde voordracht vóór eenige maanden door Dr. Schaepman te Utrecht gegeven — voordracht waarin hij Da Costa hooger stelde dan Victor Hugo, en Bilderdijk dan Goethe — knip ik het volgende : « Er loopt een klove tusschen hooger en lageren. Dat ligt in het verzaken van de Vlaamsche taal door hen die meenen, dat het tot den goeden toon behoort, alleen hun dienstknechten in het Vlaamsch aan te spreken en den eigen stand in de taal van mad. Dubarry ». De taal van mad. Dubarry ! Men weet waarlijk niet waar het mensch het uithaalt !

Brave lui, het Vlaamsche volk bezit genoeg zinnelijkheid, in den besten zin van 't woord — en dat is niet zijn geringste eigenschap ! — om van uw zedelessen verschoond te blijven. Zeker, mijn journalisten, uw schaamte is uiterst eerbiedwaardig. Maar gij moet toch bekennen dat die goede Venus vulgivagans van Lutecia het monopolie der « onzedelijkheid » niet handhaaft, en dat de « onzedelijke » literatuur en vele andere « onzedelijke » dingen ons evenwel uit Holland, Engeland en Duitschland toegevoerd worden. Gij moet bekennen dat hetgeen u 't meest verontwaardigt niet van dag tot dag zou toenemen als het niet ontwikkeld werd door onze geheele beschaving ; het is wel doorgaans een voortbrengsel van onze oeconomische toestanden, dat er noodzakelijk aan verbonden is, *overal*, doch onder min of meer huichelarij verborgen wordt ; onze « Germaansche broeders » ontloopen 't zoo min als wij, en Berlijn, Weenen, Londen, kunnen het « moderne Babylon » niets benijden. Breekt al 't onnatuurlijke onzer oeconomische toestanden, breekt de vormen

der tegenwoordige maatschappij. Wat schimpen op de Fransche taal zal niet helpen.

Een minder flauw voorwendsel tot rassenhaat is de vrees eener inpalming door den « ervvijand ». Ik laat onbesproken of die inpalming wel dreigend is of niet, maar wil hier wel 't eerste geval onderstellen. Slechts de werkelijke uitslagen eener inpalming gaan mij aan : ik beschouw de zaak niet onder 't licht der « beginselen », daar ik in mij geen ziertje voel trillen van wat men nu « vaderlandsliefde » noemt. Ik weet dat men mij den mond zal stoppen met Kerels-Klauwaerts-Leeuw-van-Vlaanderen-Artevelde, en zie reeds een horizon van goedendagen oprijzen (de flamingant moet altijd een goedendag in den hoek zijner schapraai bewaren, voor de groote landdag-redevoeringen); maar de strijden onzer voorouders verschillen zeer van de tegenwoordige, en de maatschappij is een heel ander iets geworden. Nu, dat we samenleven met Franschen of met Walen, dat komt tamelijk overeen uit; dat we voor al wat ons bedwingt belastingen betalen aan 't Fransch of aan 't « Belgisch » bewind, om 't even, zoolang we er betalen ; en dat mijn meester in Parijs of in Brussel zit, wat baat me dat ? hij is altijd mijn meester, — mijn vijand. Ik wil mijn kracht niet verspillen om een verandering van meester te beletten : ik heb wat beters te doen !...

Ik blijf op het gebied van 't werkelijke. Misschien drukt het staatsjuk zoo zwaar niet op ons volk (ik meen het « Belgische »...) als in het machtig-gecentraliseerde Frankrijk (of a fortiori in Duitschland). Maar ik acht het een ijdel tijdverdrijf onder ons te overwegen wat ons aangener kan zijn, vliegende jicht of kramppodagra. Het eenige wat misschien erg bedreigd wordt door eene inpalming is iets wat we nog niet gansch bezitten : het « In Vlaanderen Vlaamsch », en dat is gewichtig. Maar als dat waarlijk te vreezen is, zal ons dan uw kleingeestige haat redden ? Is 't dan niet ellendig te moeten rekenen op gistingmiddelen als

de Waterloo-betooging? Wat een bron van misverstanden! Zullen wij beter bestand zijn tegen de Fransche regeering wanneer gij verachting zult ingeboezemd hebben voor al het schoone en sterke wat het Fransche volk ooit voortbracht? Nog eens : werkt positief. Maakt de Vlamingen tot bezitters van zichzelf en hun wereld, in geest en lichaam vrij ; ondersteunt alle krachten die hier opkomen, laat er geen verloren gaan ; bouwt ; richt werk op dat door zijn eigen macht eerbied afdwingt ; verspreidt onze letterkunde ; spant aan positieve daad het deel van uwen wil dat thans verbruikt wordt aan nuttelooze afbrekerij. Dan zal de Vlaming zijn reden van bestaan begrijpen, en wanneer hij dan niet meer de « Belgische » instellingen, niet meer zijnen meester, maar zichzelf, zijn eigen ik zal moeten verdedigen, dan zult ge hem niet behoeven op te schudden door woordengetrommel.

Het afgetrokken geloof in het « Ras » belet toch nog niet te bemerken dat er andere solidariteit bestaat dan die van den « stam ». Door stoflijke en verstandelijke belangen voelen wij ons in samenhang met de landen die ons omringen. Wij zoeken aanrakingspunten in den vreemde, ruilen geestelijke voortbrengsels met hem ; niemand is er, die nog spreekt van « vaderlandsche » wetenschap ; de gedachte is internationaal ; van maand tot maand — dat ze doeltreffend zijn of niet is hier bijzaak — neemt het getal der internationale congressen toe. Elk mensch heeft zijn eigen wereld van dichte en verre betrekkingen ; en de solidariteit van elke leefbare groepeerings in of buiten het ras heeft even veel recht tot bestaan als die van 't ras zelf. Ik kan me meer thuis voelen met een Chineesch denker als met vele Vlamingen of zelfs menig bloedverwant.

Dat heeft niets van de « broederlijkheid » (begripsliefde) der fransche omwenteling ; ik ben solidaire met al wat mij gevormd heeft, en met den heelen kring dien mijne werking vult.

En kom me niet preëken dat ik eerst en vooral Vlaming

moet zijn. Ik ben eerst en vooral *ik*, een mensch — en het minst veranderlijke wat ik in mij erken, vind ik terug bij alle menschen die tot mij komen, in welke streek zij ook geboren zijn. Als iemand verdrinkt en ge kunt hem redden, dan zult ge in 't water springen zonder u af te vragen of hij een Franschman of een Pruis is.

Wat den grondslag der Vlaamsche Beweging uitmaakt wordt niet alleen verkeerd opgevat, maar bovendien niet redelijk doorgedreven. De maatschappelijke vorm van het Ras is de Natie. De flaminganten verdedigen dus het beginsel der éénaardige nationaliteit, maar velen zijn tevens... vaderlandsgezind : res in ter se repugnantes ! Men bemint het oord waar men geboren is, waar men lang leefde, wiens taal en landschappen de gedaante onzer gedachten bepaald hebben ; men bemint de lieden die men daar kende, en al wie met hen veel gemeens toonen in karakter en manier van zijn ; men erkent dat die lieden van gelijksoortig « habitus » veel gelijksoortige belangen hebben, en vindt dus onrechtvaardig dat zij zich door vreemdelingen, welke die belangen zoo gepast niet behartigen, in een vreemde taal de wet laten stellen. Zoo ontstaat het beginsel der nationaliteit. Maar het « patriotisme » is het tegendeel : de verkleefdheid aan een stuk grond dat één meester bezit, en door staatslui op een kaart streng afgegrensd werd. Het is volgens die vaderlandscherij — kunstmatig door de regeeringen opgeblazen — dat een Elzasser Frankrijk moest liefhebben vóór '70 en Duitschland na den oorlog ; dat Nizza en Savoye driemaal van patriotisme veranderden sinds ééne eeuw, en de Ionische eilanden viermaal ; dat een Pool van nu zijn leven moet wagen 't zij voor Pruisen, of voor Rusland, of voor Oostenrijk, — en dat *wij* aan... België verknocht zijn !

Tusschen vaderlandscherij en nationaal gevoel blijven de leiders der Vlaamsche Beweging hangen. Al wat zij vergen voert

tot het vervangen van 't tegenwoordige koninkrijk door een Statenverbond, daaraan zal wel niemand twijfelen, — en zij kunnen niet anders, willen zij hun beginselen volgen. Een Poolsche omwenteling zouden zij zeker toejuichen, en voor eenige jaren verschenen alhier groote kaarten waarop men Fransch Vlaanderen aan ons land teruggeschonken zag. Maar waarom vorderen zij dan niet rechtuit de scheuring van België, waarom staat dat nergens in hun programma te lezen? Integendeel: elkmaal hun naar het hoofd geslingerd wordt dat zij de splitsing verlangen, teekenen zij protest aan met verontwaardiging, en er verschijnen stichtende aanplakbrieven met een driekleurig lijstje omraamd.

Die tegenstrijdige houding verwijt ik niet aan de meerderheid der flaminganten. In den grond zijn zij *volstrekt niet* belgischgezind, al vreezen zij te dikwijls met hun vrijuitgesproken meening vóór den dag te komen. Vlaanderen, dat voelen ze, dat willen ze; België laat hen koud: wij konden het heuglijk feit beleven dat de « Brabançonne » uitgefloten wierd. Maar op dat netelig gebied heeft men weinig moed te verwachten van de meeste leiders der Beweging, en van al wie nauw of lossier met den staat verbonden zijn. Die zijn voorzichtig, willen niet « overdrijven »....

Met die lieden twist ik niet, ik spreek tot het overgroot getal der Vlaamschgezinden, die voor de gevolgtrekkingen hünner meening niet zullen terugdeinzen, en die aannemen dat een « natie » zichzelf bepaalt en recht heeft tot zelfstandig leven. Die, kunnen dan niet aannemen dat het lot ganscher bevolkingen van oorlogen afhangt, van het toeval eens veldslags, van besluiten uitgeschreven door een handvol diplomaten; zij weten 't: zoolang er een uiterlijk gezag is, dat op legers steunt — en men kan er zich geen ander denken — is het recht der « natie » bedreigd. Zij moeten óf hun beginsel der nationaliteit verwerpen, óf het bestaan der hedendaagsche groote Mogendheden.

Maar wát is — niet als begrip, maar werkelijk — de

« natie », maatschappelijke vorm van het « ras », van een « gemeenschap in stadige wording en beweging »? Kan 't een volstrekt en éénaardig iets zijn? Hier ook moet de zaak van haar abstractie ontdaan worden. Het spreekt vanzelf dat een maatschappelijke groepeerings als de natie zich tot geen ander doel samenstelde dan het makkelijker en genotrijker leven der individuus, en geenszins ter verwezenlijking van een woord-met-een-hoofdletter. Zij heeft geen bestaan buiten de personen die haar uitmaken, en altijd vrij blijven die groepeerings op te lossen om andere verbindingen aan te knoopen, zich op andere wijzen samen te scharen. De rechten der « natie » zijn de rechten der afzonderlijke individuus.

Dit jaar stelde de heer Coremans in de Kamer voor, het Staatsblad niet alleen in de twee talen te laten verschijnen, maar bovendien in het duitsch; hij wees op de twintigduizend Duitschers die in de provincie Luxemburg gezeten zijn, en beweerde dat hun taalrecht geëerbiedigd moest worden, al waren zij nog minder in getal. Ik laat voorloopig ter zij of het ideaal recht op een dergelijk ding een der gewichtigste voorwaarden van het menschelijk geluk is: wat er ook van zij, de redeneering van Coremans stemde overeen met de beginselen van 't flamingantisme. Maar als men zoo'n eerbied toont voor het persoonlijk recht eener groep, voor de « eigenheid » der bestanddeelen van een bredere groepeerings: waarom gaat men dan niet tot het einde toe? Elke wet wordt toegepast op millioenen menschen, wier belangen zeer vaneen afwijken kunnen; onder die menschen zijn er zeker duizenden wier recht gekrenkt wordt, — en, zooals Coremans zegt, al waren er nog minder: de wet is onrechtvaardig. Om zeer nauw te passen op alle gevallen, veranderend van dag tot dag, zou elke bepaling door zoo vreeslijk veel wijzigingen moeten getemperd worden, dat zij niet meer zou bestaan. En dit veronderstelt dan nog bij de wetgevers eene gestadige juistheid van

inzichten en eene alomvattende kennis, waarop zij allermint aanspraak mogen maken. Eenelk die niet volkomen van oordeel beroofd is kent zijn eigen behoeften beter dan zijn geboorteland, en ik wil een schoenmaker niet leeren hoe men laarzen lapt. Een « staatkundig » man — nijveraard of advocaat, die zelfs niet altijd in zijn eigen vak bedreven is -- kan onmogelijk al de belangen kennen van het duizendvoudige volk, en aan iedere wet worden zekere personen, groepen, standen opgeofferd. Komt de uiterlijke wet — die de uitdrukking is van het recht der vuist en slechts door de macht der vuist gehandhaafd wordt — niet alle zelfstandigheid afknagen en verkneeden? De Vlaamsche Beweging wil de zelfstandige « natie »; maar even als het « ras » is die natie geen éénslachtige en onvermengde samenhang. Niet alleen is de groei van het « ras » gebonden aan den groei der heele samenleving daarbuiten, maar in de natie zelve onderscheidt men, in oneindige bonte menigvuldigheid, eigen groepen-van-betrekkingen, die onderling of met andere organismen buiten de natie vaster of lossier ineengestrengeld zijn. Als het « ras » recht heeft op zelfstandigheid, — waarom dan ook niet elk dier groepen? Waarom zouden zij zich onderwerpen aan de wetten van andere groepen, wanneer zij er geen behoefte aan gevoelen? Als de banden van dwang die millioenen wezens onder één wet saamscharen losgewrongen worden, en de hedendaagsche Staten verbrokkeld in « nationaliteiten », die elk haar aanspraak op zelfbestuur tegenover de andere recht houden, die zich elk ontwikkelen volgens haar innerlijke wet, volgens de noodzakelijkheid van haar eigen aard, — waarom mag niet alle andere groepeerings dan het « ras » aanspraak maken op zelfbestuur? En de individu, die een volledig en eigen organisme is, die *zijne* wereld bezit en tot deze of die groepeerings als van macht tot macht kan spreken, — waarom zou hij een uiterlijk gezag erkennen, waarom zou hij óók geen recht hebben op vrij zelfstandig leven?

Mijn kernige kerels van Vlaanderen, die de zelfstandigheid van uw « ras » te verwinnen begeert — uw zelfstandigheid —, die het echtste en stelligste van onzen tijd in u voelt woelen, hebt den moed alleen in uzelf te gelooven en niet terug te schrikken vóór uw eigen wil, vóór de gevolgen eener eerlijke en volkomen toepassing van wat den grond zelf der Vlaamsche Beweging uitmaakt. Gij zult nog alle gezag breken.

De Vlaamsche Beweging wil het vlaamsche volk in staat stellen, zich volkomen te ontwikkelen en al zijne mogelijkheden te verwezenlijken. Eén der gewichtigste vereischten is zeker de ontwikkeling door zijn eigen taal, beeld van zijn eigen aard. Vandaar het groot gewicht der taalvraag. Doch 't gebruik van 't Vlaamsch is een middel en geen doel; de oplossing der taalvraag is niet het einde der Vlaamsche Beweging. Om alles uit te voeren wat aan verborgen kracht in hem zit, heeft de Vlaming nog heel wat anders noodig. Om nu slechts op het stoffelijk gebied te blijven: wat kan hij, zoolang hij zich, om anderen rijk te maken, twaalf uren daags moet afsloven aan mecanisch werk in een verpeste lucht, zoolang hij armoé lijdt, met al wat dat woord aan ziekte en zedelijk verval in zich sluit? Wie durft er van natuurlijken opgroei en volledige ontwikkeling praten, als duizenden vrouwen zich op straat moeten verkoopen, of om een korst brood met haar bloedlooze kroost in een fabriek verlep- pen? Als de stompzinnigen niet « een beetje meer *mensch* » moesten worden, zooals het volk zegt, dan zou de kruistocht om 't « In Vlaanderen Vlaamsch » van weinig belang zijn. Of wie acht de taak volbracht, wanneer eindelijk de Vlamingen in 't Vlaamsch beheerscht, bestolen en eventueel zoo wat afgepofst worden? De Vlaamsche Beweging mag niet slechts een taalbeweging zijn, maar een maatschappelijk streven in den breedsten zin van 't woord.

Zeker beweert niemand het tegendeel. De « Vlaamsche Volkspartij » heeft vorderingen, waarvan ik nu de krachtdadigheid niet te bespreken heb, uit alle democratische programmas in het hare samengeflanst (overnemen aller spoorwegen door den Staat, klimmende belasting op het inkomen, evenredige vertegenwoordiging, maximum van werkuren en minimum van dagloon, enz.). De meening der meesten drukte ook « de Taalstrijd hier en elders » uit, wanneer hij schreef : « Het doel der Vlaamsche Beweging omvat met de zedelijke verheffing onzes volks ook — en wel inzonderheid voor de meest werkzame flaminganten — zijne stoffelijke welvaart, die slechts voortvloeien kan uit de eerste ». Duidelijk genoeg ; schoon men evenwel beweren kon dat de zedelijke verheffing van het volk slechts voortvloeit uit zijn stoffelijke welvaart. Maar het tijdschrift gaat aldus voort : « In den strijd voor 't leven zal het Vlaamsche volk, niettegenstaande al zijne taaiheid, immer het onderspit delven indien het niet ontwikkeld wordt bij middel zijner taal, volgens zijn eigen aard ». En wat hierop volgt toont voldoende dat de taalvraag als 't allereerste verheffingsmiddel aanzien wordt, als de eenige bron aller verbeteringen. Doch, wat is hier die « strijd om het leven » ? De mededinging onder de verschillende landen ? Maar heden heeft de wereld-strijd tusschen bezitters en niet-bezitters honderdmaal meer gewicht ; de Gentsche wever moet zich kunnen verdedigen tegen de naamlooze maatschappij die hem bezigt, veeleer dan tegen de werkliën van Silezië. En dan, hoe kan het officieel gebruik van 't Vlaamsch in de scholen en vóór de rechtbanken, bij dien wever het uitgangspunt eener « zedelijke verheffing » wezen — en *dus* eener « stoffelijke welvaart » ! — als hij van alle onderwijs moet verstoken blijven ? En dit geldt voor de meerderheid der Vlamingen. Het « In Vlaanderen Vlaamsch » kan dus de leus niet zijn van ons gehéele streven.

De « Taalstrijd » — de titel alleen bewijst de beperking waar

'k tegen inga — weet en herhaalt met elkeen dat het doel der Vlaamsche Beweging de algeheele opbeuring van ons volk is — zeggen we : de verwezenlijking van ál wat dat volk zijn kan — doch hij tracht te rechtvaardigen wat hij overal rond zich bemerkt heeft : dat, *werkelijk*, bijna heel de strijd opgaat in taalstrijd, en dat men eindelijk een middel als een doel beschouwt.

Ik dring er op aan, dat mijne kritiek, en wat ook aan onaangename beweringen nog volgen mag, niet gericht is tegen de vlaamschgezinden in 't algemeen, maar wel tegen die minderheid die op politisch gebied werkend optreedt, die men bij alle gelegenheid ziet en hoort, die de « partij » uitmaakt en voor oningewijden de Vlaamsche Beweging vertegenwoordigt. Nu, bij die aanvoerders treft men doorgaans de kortzichtige verwarring aan tusschen middel en doel, hoe oprecht ook en edel soms de aandrang is die hen voortstuwt. Het is al verdrietend genoeg dat zij gewoonlijk het veroveren der « Vlaamsche rechten » voor het allerhoogst droombeeld van 't eind dezer eeuw houden ; maar van de Beweging zelf zien zij slechts een deel. Tot die gedurige inkrumping van den gezichteinder brengt de partijgeest het zijne toe. Wanneer gij b.v. lid wordt der « Vlaamsche Volkspartij » — die wel is waar niet heel sterk schijnt — moet gij « eerst en vooral flamingant » zijn. Niet het minst voor de katholieken is dit verwonderlijk : zij bezitten een wijsgeerige leer die het geheele leven omvat en bekroont ; het flamingantsch programma moet daarin passen — en niet omgekeerd ! — ofwel moeten zij 't verwerpen. Zoodra zij echter in de partij komen wordt het voordeel van den godsdienst op het tweede plan geschoven : zij zullen eerst en vooral... als flaminganten handelen. Maar dát ideaal schijnt nog te wijd : in de belangen van 't vlaamsche volk ziet men maar weinig buiten de belangen zijner taal. Langzamerhand komt men er toe, uitsluitend de taalvraag te beschouwen, alle zaken langs ééne kant aan te vatten.

Ik heb misschien ongelijk, van de menschen te verlangen dat zij steeds het einddoel vóór oogen houden. Ik weet het genoeg, zij willen op hun gemak leven, met ideaaltjes die zij haast kunnen betasten; zij bevinden zich 't gelukkigst in een nauw afgeperkt kringetje dat zij een kosmos gelooven. En hoe minder zij van den ronden horizont zien — den waanzinnigen horizont — hoe zaliger zijn zij. Dat geen winden van hooger blazen, er is niets hoogers dan hun circusje van bezigheidjes, spreekt van iets hoogers niet of ge knakt hun geluk, want — zij leven van hun kleinheid. Dát zal hen 't meest ergeren, dat ik het speelgoed in hun handen breek, om naar verder te doen kijken. Ik zeg dit zonder bitterheid, want het is niet te vermijden; alleen vind ik bedroevend dat soms breede geesten zich laten méesleuren door de politiek van partijen, waarin toch alle werking door lagere willen bepaald wordt. Voor die menschen is 't misschien goed, dat eens iemand spreekt zooals ik 't hier doe.

Ik kies eenige voorbeelden uit, op gebied van bestuur, onderwijs, rechts- en krijgswezen :

Men bespreekt de overneming van den Congostaat : het Nationaal Vlaamsch Verbond vergt dat « alle wetten, besluiten, verordeningen en berichten aangaande de kolonie » in 't fransch en in 't vlaamsch zouden opgesteld worden, « en aldus tegelijk afgekondigd, zoowel in België als in Afrika ». Zoo ja, mag de Congo overgenomen worden; zoo neen, dan verzoekt het Nationaal Vlaamsch Verbond onder geen voorwendsel die overneming goed te keuren. Ik bespreek niet of het verlangde rechtvaardig is of niet. Maar in deze gewichtige zaak heeft men dus niets willen weten van de honderden redens die voor of tegen eene overneming in te roepen waren, men heeft niet onderzocht of daarachter soms geen geldknoei-boel stak, men heeft zich niet eens afgevraagd of alle koloniale politiek, trots een leugenachtig uit-hangbord, geen aanstootelijke schanddaad onzer « beschaving »

is. Om niets heeft men zich bekreund : belooft men dat congo-laansche verordeningen ook in 't vlaamsch zullen opgesteld worden, dan is de overneming wenschelijk. Er is maar een enkel standpunt : de taalvraag.

Dat men er spoedig toe kwam, van geen ander standpunt meer uit te gaan in zake van onderwijs is nog makkelijker te begrijpen. Maar, als het vlaamsch eens de voertaal geworden is, zal men dan lofzangen afwisselen ter eere van het hedendaagsch schoolvossendom, dat, aan zedelijken invloed onmachtig, alle hoekige zelfstandigheid afrondt en verlamt, dat ons van kinds-been af het hoofd met holle woorden vouldwt, onzen geest alle vooringenomen denkwijzen opdringt, en ons tot op de hoogeschool toe het geweten gebonden houdt door zijn nauwsluitend stelsel van leugen. Het beste deel der wilskracht onzer jeugd moesten wij verspillen om daartegen in opstand te komen en ons zelf te handhaven. Maar gewoonlijk vraagt de flamingant alleen naar de taal waarin de leugen onderwezen wordt, hij ziet de leugen niet meer, hij vergeet dat de grondige en algeheele hervorming van 't onderwijs noodig is om van Vlaanderen te maken wat het zijn kan.

Dat vóór een vlaamsche rechtbank vlaamsch moet gesproken worden neem ik zonder verdere bewijsvoering aan; het is een ongehoord feit dat een mensch kan beticht en veroordeeld worden in een taal die hij niet verstaat, en het pleit weinig voor het billijkheidsgevoel onzer vierscharen als zij dat niet erkennen. Maar vermits men de kritiek der instelling aandurft, waarom gaat men niet tot het einde toe? Waarom neemt men zoo makkelijk die ongerijmdheid aan : elkeen moet de wet kennen? Kennen we dan iets van dat ingewikkeld weefsel van onrechtvaardigheid, door heeren in zwarte en rōode rokken bepooteld, uitgerokken, ingekrompen, omgedraaid volgens hun talent of spitsvondigheid? Zij hebben zelf jaren en jaren lang gestudeerd

om in die wetten wat klaar te zien, en nog kunnen zij 't doorgaans niet eens worden op het vonnis, dat dikwijls oudere heeren wat later breken, vaststellend dat de eerste zich vergist hebben. Hoe kunnen we wijs worden uit het zonderlinge bargoensch dat zij spreken? Vertaalt de juridische taal in 't vlaamsch, het baat een eenvoudig mensch maar weinig: elk woord zal hem een vreemd werktuig schijnen waarmee men hem de keel toestroopt, en hij zal alleen vermoeden dat al die ijzeren wetten die men vóór hem laat knersen gemaakt zijn om de voordeelen van eenigen te vrijwaren. De « taalstrijder », hij, bekommert zich gewoonlijk daarom niet meer, of het recht misschien geen warboel van leugens is, waardoor ons al 't onnatuurlijke der maatschappij opgedwongen wordt; of dat onnatuurlijke zelf niet noodwendig de overgrootste meerderheid der misdaden voortbrengt; — of een mensch een ander mensch wel mag veroordeelen en straffen? Als hij 't in 't vlaamsch doet, dan hoef ik daarover niet verder na te denken, antwoordt de flamingant die eerst en vooral flamingant is. En, werpt het gezag hem die verbetering toe, de eenige die hem te verkrijgen scheen, dan blijft hij wijs zitten en acht zich voldaan, — en is bereid de vervlaamschte instelling met den uitersten moed te verdedigen. De leugen staat er maar vaster door.

Wat betreft de herinrichting van 't leger — daar neemt de eerbied sneller af — is men zoo uitsluitend niet gebleven. B. v. vergt de Vlaamsche Volkspartij eene merkelijke vermindering der jaarlijksche begrooting van oorlog, en drukt eenige andere uiterst platonische wenschen uit. Maar eigenlijk komt toch alleen de taalvraag ernstig ter sprake, waar van de « rechten des Vlamings » gewaagd wordt. Een fransch commando verstaat de vlaamsche soldaat niet; maar begrijpt hij dan ooit wát hem bevolen wordt! Hij mag geen wil meer hebben, hij is een machien die niet begrijpen moet, en ook nooit begrijpt. Men vindt het een

zeer onnatuurlijken toestand, dat de beste krachten van 't land door het kazerneleven verrot worden (de statistiek is leerrijk!), als schrootbrakers en houwitsers ze niet vernietigen om de belangen van eenige groote nijveraars; men acht het eene schande dat van jaar tot jaar meer millioenen — terwijl in de bibliotheken geld ontbreekt — vergooid worden aan de voorbereiding van oorlogen waarvan niemand de zedelijken geest is. Zal doorgaans de flamingant het militarisme zelf aanvallen? Hij verlangt eerst dat de commando's in 't vlaamsch gegeven worden. Verkrijgt hij 't, zoodra wordt het leger een heilig iets. Zoo verdedigt men alle staatsinstellingen, die de ontwikkeling van het volk belemmeren, als in die instellingen het vlaamsche taalrecht maar geërbiedigd wordt. Wie « Vlaming boven al » is bespreekt eindelijk niet meer of een instelling goed of slecht is: zij moet vervlaamscht worden, verder gaat hij niet.

Hij zal wellicht beweren dat hij wél verder gaat, maar dat voorloopig alle menschen van goeden wil zich moeten saamscharen ter onmiddellijke oplossing der taalvraag, buiten alle andere vragen om, die op den achtergrond geschoven worden. Maar men blijft zoolang vereenigd tot het verkrijgen eeniger voorloopige verbeteringetjes, dat men aan duurzamer hernieuwingen eindelijk niet meer denkt, — dat het doel zelf te loor schemert: Vlaanderen in staat stellen ál te worden wat het zijn kán. Wie een gedeeltelijke hervorming van 't leger wil, die acht eigenlijk het militarisme toch goed. Elke gedeeltelijke hervorming maakt eene in-den-grond-slechte instelling jonger en hechter. Lauwe zieltjes, die steeds het instorten van den hemel vreezen, mogen weer al het verdoemde wat den natuurlijken opgroei bedrukt van de menschen, verpleisteren en oplappen: ik wil niet verbeteren wat in onzen weg staat; het moet vallen.

Wij willen eerst zelfstandigheid, wij willen eerst het geweten

opwekken. Maar het stelsel van 't « vooral Vlaming zijn », en die kortzichtigheid die dan nog, werkelijk, ons trachten beperken komt tot een taalbeweging, belet ten langen leste het beginsel der maatschappelijke vormen, den grond zelf der zaken te bespreken. Zoo wordt het geweten vernauwd, omduisterd, nu dat de geesten zich naar de breedste bewustheid maar dringen willen. Gij, een der partijen waarin het gevoel der rechtvaardigheid het diepst leeft en het oprechtst, gij ziet niet meer op welke tegenspraken en leugens onze beschaving steunt, gij ziet niet meer dat zij voor alle standen lichamelijk en verstandelijk verval beteekent, dat al hare organen werktuigen van den dood zijn. Die werktuigen verbetert gij. Al wat op onze borst drukt, al wat het vrije vreugdige harmonische leven dat wij willen, komt ter neer wringen, dat verdedigt gij, als uw manie maar voldaan wordt. Eene volledige, tot den bodem doordringende kritiek, went men zich af. (Ik durf zelfs niet hopen dat nog iemand dit artikel als geheel, in zijn innerlijken samenhang, zal behandelen). Men bedwelmt de zwakken door slechts één zijde der vraagstukken te laten blikkeren, alle aandacht wordt daarop saamgetrokken, het veld der discussie wordt steeds verengd. Men is eerst en vooral « taalstrijder »; en langzamerhand komt men er toe, het toetsen der stelregels weg te laten, niets meer in zijn geheel aan te vatten, de kern zelf der dingen niet meer te beschouwen.

De Vlaamsche Beweging wil eerst het zelfstandig geweten, zij wil eerst bewuste menschen, die zich vrij ontwikkelen tot de verwezenlijking hunner eigen wereld. Gij omnevelt de gewetens. Onze wegen zijn dezelfde niet.

Misvatten van 't doel, misvatten der middelen. In dezen tijd van algemeen stemrecht verwijdert zich de Vlaamsche Beweging zoo langs hoe meer van haar vroeger wezen. Zij schijnt slechts

op het gezag te rekenen, spant zich in tot het verkrijgen van wetten. Maar is zij als politieke beweging te rechtvaardigen?

Ik acht het overbodig nog eens het parlementarisme af te takelen, dat door niemand meer ernstig voorgestaan wordt, en zichzelf thans in de « duizeling des doods » afbreekt. Zeker beseft eenieder nog niet heel klaar, dat hij zich macht tot zelfbestuur moet verwerven, dat de belangen eener groep door de belanghebbenden te bespreken zijn, en dat de innerlijke wetten eener wijdere gemeenschap het vrij verkeer bepalen, en *werkelijk leven*, zonder de bekrachtiging van den gendarme. Maar, zonder heel bewust de afvaardiging zelf aan te vallen, bemerkt men toch in 't algemeen dat steeds de minst achtenswaardige goochelaars afgevaardigd worden; men lijdt maar even dat zij — eigenlijk vijf of zes partijaanvoerders die volgens hun welsprekendheid of doortraptheid den hoop der « crapauds du marais » meesleuren — het over de uiterst verschillende vragen tot beslissingen brengen die van kindsbeen af al onze daden omsluiten, en men begint te vermoeden dat alle mogelijke uitbreiding of hernieuwing van het stelsel niet helpen zal, al zetelden de heiligste wijzen in een Kamer, — daar het stelsel slecht is in den grond.

Nochtans meent de flamingant het parlement te moeten gebruiken, zoolang het nog bestaat. Ik beweer zeker niet dat hij propaganda van mensch tot mensch, in den daaglijkschen omgang, geheel verzuimt; maar van de wetgevende machten vooral verwacht hij de verwezenlijking zijner wenschen, daaraan besteedt hij 't beste deel van zijn kracht; hij stelt talloze verzoekschriften op, en kiesstrijd is maar al te dikwijls de achtergrond van wat hij zegt en schrijft ter verspreiding zijner meeningen.

In verhouding tot den ontzaglijken wil die in werking gebracht wordt, kan de uitslag maar uiterst mager schijnen. Wanneer wij iets verkrijgen is 't wel door het zonderlingste toeval, en wij

hebben nu genoeg ervaring opgedaan om te weten hoe weinig ons dan nog wordt toegeworpen. Eene flamingantsche wet raakt er alleen door als zij ten voordeele van deze of die partij strekt, en daar hebben we dat in pacht nemen onzer Beweging door de politiek, waartegen Rodenbach reeds opkwam in het prospectus van zijn « Pennoen ». Een onafhankelijke « Vlaamsche Volkspartij », zooals in Brussel en de omstreken gesticht werd, verandert daar niets aan : zij hoopt zelfs niet éénen vertegenwoordiger naar de Kamer te sturen, het getal der stemmen die zij saamraapt is ellendig, want in ons land is geen streven zedelijk sterker en staatkundig onmachtiger dan het onze ; ten hoogste kunnen haar kandidaten die der andere klieken wat flamingantsche vorderingen... in hun programma doen opnemen ; maar is dat heel haar doel, dan bekent zij dat in ons parlement de Vlaamsche Beweging steeds ondergeschikt moet blijven aan de belangen eener politieke partij, en dat we op een zuiver vlaamschgezinde wet een kruis mogen maken. Ten andere, slechts politieke wetsontwerpen worden aangeboden ; als zij maar den schijn hebben maatschappelijke toestanden ernstig te willen veranderen, worden zij onherroepelijk verworpen, of zoo misvormd en overladen van wijzigingen dat ze er gansch onschadelijk uitzien. De betrekkelijk beste wetten — en die waren dan nog, zegt Buckle, slechts een gedeeltelijke verbetering of de afschaffing van vroegere jammerlijke bepalingen — heeft men alleen gestemd onder den druk van 't gewoel buiten het parlement, als het volk zijn geroep tegen de vensters sloeg, en de « afgevaardigden » op hun zetels bleek werden. Anders nemen zij op sociaal gebied hun toevlucht tot hulpmiddeltjes, die hoogstens voor een tijd de pijn der open wonden verzachten. Maar wij zullen zoolang geschreeuwd hebben om eenige halve maatregelen, dat wij 't doel bereikt zullen achten zoodra wij die uit de gesloten handen onzer meesters halen. Als zij eenige taalrechten loslaten

(altijd en uitsluitend die taalrechten) dan zullen zij ons wel inplanten dat ze ons ditmaal bedorven hebben, dat ze ons « intransigeants et farouches » achten als we meer eischen, dat we nu wijs moeten zijn. En men zal de Vlaamsche Beweging zoolang door de moer der politiek rondgesleurd hebben, dat we 't zullen gelooven.. Heel veel zullen zij ons niet vergund hebben, uit vrees van — de scheuring. Wij hebben op dien weg niets anders te verwachten, dan al wat het natuurlijk uitbloeien onzer kracht hindert nog onwrikbarer in den grond geworteld te zien. Van de zelfstandigheid die wij willen zullen we meer dan ooit verwijderd zijn.

Men zal dit niet onmiddellijk aannemen. Toch begrijpen reeds eenige flaminganten — zekere christene volksgezinden b. v. — dat het einddoel der Vlaamsche Beweging door de wet niet bereikt kan worden, en dat de zekerste en meest rechtstreeksche daad nog de innerlijke opschudding der gemoederen is : maar het parlementarisme schijnt hun het geschikste middel van agitatie dat zij gebruiken moeten.

De eerste uiting van dat mooie voornemen kan alleen het stichten eener partij zijn. Vrije samenwerking van individus, door geen vast en streng bepaald credo gebonden, acht men bij ons onnatuurlijk ; in België, zei Baudelaire, « on pense en bande ». Wie het « programma » niet volgt wordt een « bastaardvlaming » gescholden. Het heil van 't vlaamsche volk smelt weldra samen met het heil der coterie, en vele lezers van dit artikel zullen zich niet eerst afvragen : wat is hier juist of niet ? — Maar wel : hoe gaan we de partij verdedigen ? — Als men zich eindelijk losgemaakt heeft van klerikalen en liberalen en socialisten, waarom zich dan nog eens laten inlijven in een regimentje, met zijn vaantje en zijn kaporaaltjes ! De partijgeest, die als een gespannen paard noch rechts noch links mag kijken, vat alles van den kleinen kant aan, glijdt spoedig in een opportunisme dat van

uitwegen leeft, en geeft de slimmen meer macht dan de sterken en de eerlijken. Dan kan het breedst maatschappelijk trachten tot persoonlijk getwist verlaagd worden — en de taalbroeders elkaar verscheuren op nooit-geziene wijze. Zoo verliest de Vlaamsche Beweging van dag tot dag aan zedelijke waarde.

Dat heet men het geweten wakker roepen, alsof heel de kiespropaganda geen verstomping van 't geweten, geen omkoopning was, de zegepraal der lafste cabotins-schaamteloosheid. In kroeg en kabberdoes wordt dan het geweten door genever wakker geroepen; men is wel gedwongen dezelfde wapens als zijn vijanden te gebruiken! Wij konden reeds ondervinden hoe gevaarlijk zekere « middelen van agitatie » zijn: in den kiesstrijd van verleden jaar, te Brussel, doken heel onverwachts de inkomsten onder de beloften der flamingantsche kandidaten op, — iets waarvan er in het programma der partij nooit sprak geweest was; dat was een streek; daar trad de Vlaamsche Beweging in haar tijdperk van « roublardise ».

De edelste karakters die ik ken hebben aan zelfbewustzijn verloren, en aan zuiveren invloed, zoodra zij als « vertegenwoordigers » van 't volk optraden. Men bederft spoedig in de lucht der Kamers, en een eerlijk hert, wiens oprechtheid onaantastelijk is, wordt er meestal geklopt door de juridische doortraptheid der partijlui. Wie het parlementarisme wil verzwakken blijft er buiten. Als iemand, die in een parlement « door deuren en vensters » wil spreken, zich sterk genoeg meent om aldaar alle listen af te weren, alle politiek van zich weg te schudden, en over het land woorden te slaan die daden zijn, dan is hij sterk genoeg om altijd gehoord te worden, van waar ook die woorden klinken. Hij zal dan 't beste voorbeeld geven door eens voor goed af te breken met den Staat, en zich als reine wil, als geheel zelfstandig man vóór zijn volk op te richten. In een parlement mag hijzelf de vragen niet stellen, zooals hij 't verlangt, en op haar eigen

gebied; aldaar kan hij die ook niet in den grond en als geheel bespreken. Alle geredekavel is er een nauwafgeperkte doolhof. Dat is me nu een mooi middeltje om ons volk door bewustzijn op te beuren! In de Kamer krijgt een toeschouwer gedurig den indruk dat de sprekers elkaar niet verstaan, dat elk van een ander standpunt uitgaat. Poog het maar, er gansch het Vlaanderen dat wordt opeens te doen leven in uw woord; eerst moet ge wel een wetsontwerp als voorwendsel gebruiken, waarrond dan kwinkslagen en naamspelingen tornadoien, als men elkaar met geen modder begooit, of een heele diergaarde uw stem niet overhuilt; eindelijk lost zich alles op in de kleingeestigste kibbeling over ingewikkelde wijzigingen, uitleggingen, bijvoegsels, die het wetsontwerp haast onkennelijk maken. Wat wordt uit al dat geharrewar de rechtstreeksche en zuivere werking van uwen geest op uw volk? Zal het, dat volk, de eenvoudige denkbeelden die het bezielen moeten, wel altijd zien blinken onder al dat schremgruis en metaalschuim dat er aan kleeft? En dat de menigte uw woord opvange: in alle geval wordt haar wil op het verkrijgen van wetten gericht, — wetten, altijd wetten! Verder zal men eindelijk niet meer kijken. Zeker is het al verstandiger door het volk op de wet te werken, dan omgekeerd; de individus zulk gevoel van eigenwaarde inprenten dat ze 't gezag bedwingen, komt beter overeen met het echte streven der Vlaamsche Beweging dan op 't gezag te rekenen om in de gemoederen meer zelfstandigheid te doen opkiemen. « Agitatie » stoken is heel goed. Maar als de meeste Vlamingen eens zóó klaar zien, dat ze door krachtdadige, vanzelf ontstane betoogingen de Kamers naar hunnen wil beteugelen, dan zijn zij sterk genoeg om niets te gaan vragen aan hun vijanden. Wanneer ik mij als zelfstandig wezen voel, dan bezit ik wat ik wil, en hoef het niet meer af te smeeken van menschen, die op mij niet het minste recht hebben.

En hoe onzeker is 't dan nog, wat een parlement ons toe-

staat! Want een ander parlement kan het intrekken, en dan is alles te herbeginnen. Waarom willen wij niet rechtstreeks een *werkelijkheid*: als de Vlaming eens bewust weet wat hij is, zich naar eigen aard zijn eigen vrije wereld wil bouwen, en zelf terugwerkt op wat zijn recht krenkt, dan staat men voor iets dat niet meer weg te cijferen is, dan kan de wet niets meer op zijn zelfstandigheid. Maar zoolang de meerderheid van ons volk nog zonder hooger geweten leeft is de wet nutteloos of schadelijk. Ofwel past zij juist op de toestanden, komt ze na een innerlijke voorbereiding der geesten, is slechts de erkenning van wat reeds bestaat, en dan is ze minstens overtollig. Of zij wil eenen toestand voortbrengen, en in dat geval blijft ze gewoonlijk onmachtig; hoogstens kan ze invloed uitoefenen op 't een of ander gering gebied, al is hare werking dan nog eene zeer voorbijgaande. In al onze bladen, op al onze landdagen, verneemt men een onafgebroken reeks van klachten: de vlaamsche wetten worden bijna niet nagekomen. Onze inspanning om eenige schrale bepalingen los te krijgen is niets in vergelijking bij de kracht die we gedurig verspillen om die wat eerlijker te doen toepassen; wij vermoeien ons zeer nutteloos door achter schimmen te loopen. De wet op 't onderwijs, van '83, wordt thans *minder* in acht genomen dan vóór eenige jaren, wat onvermijdelijk is, zoolang slechts een gering getal begrijpt waarom zij rechtvaardig is; wie niet begrijpt kan niet bedwongen worden, gij zult hem niet meer bewustzijn inplanten door hem een vrijheid op te duwen die hij niet wil. Maar dat bewustzijn, als gij 't door min kunstmatige middelen zult opgepord hebben, als elke vlaamsche vader zal eischen dat zijn kind in 't vlaamsch opgebracht worde, als elke vlaamsche leeraar dat natuurlijk zal achten, als de leerlingen zelf hun taal zullen *doen* eerbiedigen, en de fransche scholen verlaten; dan zal men vóór een *werkelijkheid* staan, en niet vóór een «princiep». Zoolang de meeste Vlamingen niet in opstand komen, uit eigen beweging,

tegen alle ontvlaamschte staatsinstelling, blijft een wet, die zij niet begrijpen, die zij niet vroegen, die voor hen dus nog geen behoefte was, noodzakelijk onmachtig; later is zij onnoodig. Men heeft alleen recht op wat men *zich zelf* tot bezit te maken weet.

De geesten omwoelen in alle standen van ons volk, buiten alle politiek om, het geweten wakker schudden, leeren hoe elkeen *zelf* moet terugwerken op al wat zijn groei belemmert, en nemen wat hem noodig is, — de menschen *overtuigen*, en ze dan als zelfstandige wezens laten handelen: dat is de eenige propaganda die een zedelijke waarde bezit, en in directe verhouding staat tot het doel der Vlaamsche Beweging. Zoolang iemand niet vrij zijn wil of kan, tracht men vergeefs hem vrijheid op te dringen. Maar men kan in hem het gevoel der vrijheid opwekken en kweken, opdat hij zich zelf vrij make. Waarom wachten wij dat het gezag een woord laat vallen van omhoog? Zal misschien dat woord de dooden levendig maken? Voor kort ging de « Oud-Hoogstudentenbond van Westvlaanderen » (de *Oud-Hoogstudentenbond*) aan den bisschop van Brugge vragen dat, in de katholieke kostscholen en seminariën « de studenten van Vlaanderen zouden mogen vlaamsch spreken op zondagen en feestdagen, en op hunne wandelingen in den buiten... » (sic). De bisschop antwoordde « dat er aan dien wensch... moeilijk kan toegegeven worden. » Hij heeft gelijk: als men onnoozel genoeg is om deemoedig iets te gaan afbedelen dat geen mensch u ontnemen mag, dan kan men niet genoeg vernederd en getart worden, de vuist in den nek voelen. Indien de echte Vlaamsche Beweging in die geesten stak, maar de echte, hoort ge, dan zouden zij weldra met elkaar overeenkomen om Vlaamsch te spreken overal en wanneer het hun belijft, en niet alleen op zon- en feestdagen! En wat zou de bisschop doen vóór de ongehoorzaamheid van allen? Dat heet ik « practisch ». Als men ons onrecht doet ligt de schuld aan ons,

en aan ons alleen. Spijkt dat in 't hoofd der jeugd, dat is moreeler dan uw eerbied voor de « macht ».

Vlaanderen wil worden; en als we 't beweren voelen wij ons — een minderheid — gedreven door een machtigeren drang, die werkelijk is. Maar weinigen kennen welbewust hunnen wil, en handelen. Is 't dan niet ellendig dat die weinigen, waar zij als flamingant optreden, zooniet al hun kracht, wat overdreven is, maar toch het beste deel hunner kracht verkwisten aan nuttelooze werking? Zij rekenen op de wet, op de staatsinstellingen om hun volk te hernieuwen, en bij de « radikaal »-vlaamschgezinde partijlieden slaat dat tot de verdrietigste stelselmatigheid over. Het « beginsel » der vervlaamsching van alle instellingen — goede of slechte, om 't even — moet vooral geëerbiedigd worden, en men bekreunt er zich weinig om, of zulks nu en dan luttel of geen gevolgen heeft. Wij glimlachen, wanneer in de Kamer een afgevaardigde 't wenschelijk acht, « dat de hofhouding voortaan gansch samengesteld weze uit tweetaligen », maar eigenlijk is geen diepere en duurzamere invloed op ons volk te verwachten van de ontelbare verzoekschriften door een Nationaal Vlaamsch Verbond opgesteld. Het wordt velen tot een levensideaal, heel de officiële papiererij, die niemand leest en ons reeds millioenen kost, in 't vlaamsch te doen vertalen, — alsof men niets beters te doen had! Bracht Coremans het volgende niet uit, in de discussie der begrooting van rechtswezen (zitting van 22 Jan. 1895): « Ik verzoek den achtbaren Minister van Rechtswezen... voortaan geene andere tenzij tweetalige wetsontwerpen aan de Kamer over te leggen. Voor degenen onzer collega's, die het Nederlandsch niet machtig zijn, kan dat meer of min onaangenaam wezen; maar laten wij het zeggen zooals het is: worden door de Kamer niet veel ontwerpen gestemd zonder dat men den tijd gehad of het noodig geoordeeld heeft ze te lezen? Zoo hebben we daar die lijvige begrootingen, overgrooten

bundels; hoevelen onder ons — laten wij maar openhartig spreken — lezen ze van het begin tot het einde? en toch nemen wij deel aan de stemming! — En zou de stemming over eenen nederlandschen tekst, welke niet door allen zou begrepen worden, toch zoo iets buitensporigs wezen, als daarmee voldaan wordt aan de allereerste behoefte: een volk wetten geven die het lezen en begrijpen kan. »

Laten we de kortzichtigen in de poelen der politiek ploeteren, schreeuwend om hervormingetjes, maatregeltjes, verordeningetjes: zij zullen onderzinken met alles waaraan zij zich vastklampen. Wie weet of weldra alle sporen van hun onvruchtbaaren wil niet verdwenen zijn? Want iets vreeslijks en geduchts is er nu, dat stil en onvermijdelijk voortwerkt: de vormen onzer maatschappij brokkelen af, gedurig af, en men leeft met onrust over zich, want men voelt dat de tegenwoordige staat vallen zal, al kwam zelfs geen revolutie zijn val verhaasten. Stort het huis morgen in, wat worden uw wetten? Vervlaamscht maar wat ineen gaat breken! Alle jonge en strevende krachten wringen zich los van den dwang, ontkennen de wet inzoover 't hun mogelijk is, keeren den rug naar uw parlementen en heel uw bureaucratie, naar al die vergeefsche gebaren en die woorden die naar den dood rieken. De leegte van den dood hangt reeds over al de gebouwen waarin gij met bezige handen vlaamsche opschriften beitelt. Verwijdert u van wat sterven gaat. Al wat thans door den staat gesticht wordt blijft dor en nutloos, al wat nog op het gezag steunt verliest aan echt innerlijk leven. Kijken we verder dan 't onmiddellijke, het toevallige, 't voorloopige; onze daad zal het zuiverst, het direct-doelmatigst zijn, als we werken op hetgeen zich voortdurend ontwikkelen zal, den geest zelf die onze Beweging bezielt, — het diepe gemoed der menschen, dat steeds onder de gisting der eeuwen broeit, steeds naar meer zelfstandigheid en uitbreiding van zijn eigendom wil.

Zelfstandigheid is kracht om zijn zedelijke wereld te scheppen, en elk dezer woorden is vol beteekenis. Naar zelfstandigheid gloeit heel onze tijd op. De oëconomische omwenteling is slechts een deel van wat thans gebeurt; wij staan vóór een nieuwe samenvatting van 't leven. Een Gedachte groeit, die als het Christendom heel den mensch zal omsluiten; de armen van een kruis van kennis gaan zich uitstrekken, uit den nacht slaan ons reeds vlammen tegen 't gezicht. En terwijl heel een jeugd wacht, het hoofd vol duistere glories en de handen bevend van voor gevoel, — wroeten de hervormings-partijen in hun politiekje voort, elkaar bestrijdend, want van het Wordende ziet elke één zijde en houdt die voor 't geheel. Maar zij die begrijpen wat de synthesis wezen kan, en waarom de Vlaamsche Beweging, het oprechtst en edelst streven dat in België opkwam, gedragen is door den wil zelf die de groote herschepping voorbereidt, die zullen alle gedeeltelijke oplossingen verwerpen, en recht naar de eenige vraag dringen, inziende dat hier slechts één droom te verwezenlijken is.

Berlijn, 5 Nov. 1895.

AUGUST VERMEYLEN.

Door het Zomeren

Woud, macht van vuur, o majesteit van vuur, o lang en stâeg branden bij staf-vlammen van heel wijd gestraal der zon: vloeiend gloei-koper en óm-hakkend staal; — woud, in 't steeds nauwer zijn van 't zomeren gevangen;

woud, krachtloos woedend in uw hel van heete smart: het traag-fatale zijn van uw oneindig branden, ik kom tot u met ál de knel-kracht van mijn handen en ál het hatend leed dat óm-wroet in mijn hart,

en met mijn armen, sterk-gewrocht aan reuzen-daden, en met het vloekend woord van mijn vloek-wrangen mond, en met mijn brein, door straal aan straal van zon gewond, en met mijn schoudren, zwaar met muiterij beladen;

Ik kom, — ik die als gij den zomer heb gevoeld in een dorst-warmen kus naar mijn ziel óp-fonteinen, streelend en worgend in een vloed van passie-pijnen, die gansch mijn lichaam tot een opstand heeft door-woeld;

Ik, will'ge banneling der maffe, ontzielde steden, gestaald in 't hijgend werk van 't zomeren, overmand door 't knarsend steigren van den óm-kloppenden brand, — ik kom tot u, o woud: mijn blakend huis, getreden.

Ik kom getreden tot uw klam-naakte eindloosheid, zich machtloos boomend in een zucht van hijgend willen, om uwe heete woede en uwen haat te stillen, gij, die het vlammend beeld van mijne woede zijt.

Want ik zal worstlen in mijn haat, — want ik zal kampen
met ál de krachten van mijn gramschap, aangegroeid
tot een wijd-staat'gen wil waar de zee-wind door woeit,
tot dat het bloed van 't zomer-beest omhoog zal dampen ;

want ik zal zweepen in mijn ijver, grootsch en noest,
tot dat, wild-steigrend naar de zonne, héen zal varen
het gulzig zomer-beest met vurig-rosse haren
dat úwe kalme ziel in mijn ziel heeft verwoest.

En dan, — dan zal ik in een dampend blijheids-hijgen,
te vreden over 't werk van mijne bloed'ge hand,
mijne armen uit-gestrekt tot zeeqnen, gansch het land
den looden zomer-slaap in wonne zien ontstijgen ;

dan zal 'k — weer rijk in liefde en weer arrem in haat —
over het bloedig werk van mijne hand te vreden,
terug-gaan naar het leven der ontslapen steden
waaruit een dank-toezang mijn glorie tegen-slaat.

* * *

De boomen langs den weg hebben de' avond in stralen :
heel rechte staven goude op elken bronzen stam,
nu de zon in een plas van purper — bloed en vlam —
vér in het laaiend West van heete pracht gaat dalen.

De boomen hebben de' avond, stam aan stam ; 't geblaêrt
is een hemel van gouden beef-sterren bij plaatsen,
waar 't rosse gloei-gestraal zijn helheid komt weer-kaatsen
en gansch een reuzen-spel van tintel-weelde baart.

Want de avond, — roode dood der zomerschermeringen —
waar de groote schim der lange vrede door waadt,
en, breed gewiekt, in zwaar-kloppende rythmen, slaat
de warme, innige zang der dampende avond-dingen ;

de avond, — weelde van goud, weelde van purper — ziet :
is in zijn zalig kleed van paars aan t' neder-zijgen ;
terwijl de zon, — bol van rood gloren — bij het stijgen
der laatste stralen, hare laatste wonne giet...

En, — o de boomen hebben de' avond, en de weiden
hebben de' avond ; en 't is een dampend, hijgend heil
van alme, kalme rust en wijde vrede, wijl
de lucht zijn goed-serene pracht van geel gaat breiden.

En ik heb de' avond... Gloed van een vér-edel zijn,
opbruischend steigren van die laatste zonne-vonken :
uw diepe beelden-zang heeft mijn oor toé-geklonken,
en 'k drink uw warreme ode als een zeer gullen wijn — —

De avond — En 't is een vlucht van wonder-grootsche droomen,
als de barnende sprong van een vuur-vleuglig paard
dat, bremstig hunkrend naar de helle sterre-vaart,
zich naar de' oneind'gen horizont stoer òp durft boomen ;

van wondre droomen, stout zich banend eene baan
door 't breede fabel-licht der vuur'ge deemsteringen,
zich banend eene baan van goud, en bij het zingen
van laaie zangen tot een glorie willend gaan.

De avond — En 't is een werk, gebaard door reuzen-handen,
tot een zeer hoog paleis van pralend zijn gebouwd,
waar-boven, glinstrend als een klomp van gloeiend goud,
een groote toorts van hoop haar vlamme staat te branden :

een groote vlam van hoop, zich breidend tot een gloed van wel-wijd stralend licht als van een wereld-zonne, en met een barnend net van sprankelen omsponnen dat gansch 't zeer hoog paleis van sterren tintlen doet.

De avond — En 't is een stad van óp-geroepen leven waar 't kolossale zijn van eene godlijkheid in een subliemen wil van volle gratie, wijd aan iedre menschen-ziel een zaligheid wou geven ;

waar iedre menschen-ziel vér boven schijn en dood zich scheppend gansch een schat van heil'ge, wisse beelden, door een zoel-langen weg van goedheid, tot een weelde van warme teederheid en medelij'n vergroot — —

o Avond, — balsem-wijn in de' avond-kelk geschonken, in zaal'ge won gesmaakt door mijnen droomen-mond : mijn brein, door 't martlend wee van 't zomeren gewond, heeft uwe vreë verstaan en heeft uw heul gedronken.

Avond ; — en mijner ziele, ontkracht en moe-geleefd, was in uw stilte gansch de groote troost beschoren ; en mijne ziele mocht de intieme zangen hooren waarvan de tril-muziek in uw wijd zwijgen beeft.

Avond ; — en ik heb de' Avond... o Breed avond-zijgen, o Zonne-schemering in uwe purpren zee : ik voel mijn brein de brug naar uwe oneind'ge vreë en 'k weet mijn ziel de deur van uw oneindig zwijgen.

K. VAN DE WOESTIJNE.

Scheppingsdag

T WAS vol-middag. Bloeiend gloeide, in de heet-groene schitterlucht, de stage siddervlam der zon. Haar adem streek met schier zegend geweld, en hijgende hartstocht toog over dit eindlooze geschroei-de landschap.

Onder den onmeetbaren boog van den steeds deinzenden horizon, ten westen, de breede zilveren plas, de tot zee geworden stroom, langs de zandbanken in plechtig nadenken voortvloeiende ; daarnaast, de lage polders, openbuikend uren wijd, neergestrekt ter ontvangst ; ginds ver, de sombere heide, paarsch en bar, gelikteekend door de gapende kloven, gebult door de steile heuvelen, als lag ze nog onder den vloek en de overweldiging der oude cataclysmen..., en hier het razend-wilde woud, met zijn gefolterde leefkracht en overal te bersten staande rijpheid. Uithuilend was zij in de met hevigheid opschietende boomen, in de verwoed-wanhopige kronkeling der takken, in de weelderige haardossen der woudreuzen, en, verfijnd-wellustig, in de blauw-groene bladeren, tong-vlammen met siddering lekkend de luchten...

Welke blijheid overal, welk goddelijk opgloriën in dit groeien, dit groeien van alles !

Die zuivere ongebondenheid, die uiterste passie der reine dingen, allen als pas geschapen, door menscheregel noch -wet gehinderd noch ontreind !

En al die dingen ze waren nog ongezegd, nog ongenoemd. In een uitverkoren stonde geheel zich één voelen met al deze bloeisels, en dan een naam hun te geven, een eenvoudigen melodischen naam ! Adam, o eerste Dichter, noemer van het ongenoemde ! Hoor toch, de vogelen fluiten mij de namen in de ooren, vleiend luwen de winden en fluisteren de eerste taal. Een

tak die breekt en vóór mijn voeten valt, zegt zelf mij het woord. 't Gonst en bonst alom, nieuw leven gaat en vergaat in één oogwenk, begin en einde van alles.

Wilde haarvlechten van droomboomen slieren over ravijnen; stilte omhult ze en geheimenissen waren er om, alsof aan hen nog iets hing van de droomen waarin ik ze reeds eenmaal ontwaard moet hebben. In gedrochtelijke bochten kruipen de wortelen den uitgezogen grond over, haastig en met begeerigheid; met hun vieze afschilferende huid wroeten zij weldra ergens weg diep in den grond. En wat verder, daar wuiven weelderig de varens en spreiden haar sporen rondom, in gedurige herschepping.

Door gindsche heesters baan ik mij een weg: boven op den begroeyden heuvel omvat men het dorp, de velden, het gouden wiegelende koren, met de zwaar neerhangende rijpe aren; — het dorpje met zijn oude torentje, en erom de nederige woningen geschaard, als simpele menschen neergeknield — en alle wegen leiden naar het kerkje...

Ik was vermoeid van gaan. 't Was of ik 't heele Leven op mijn schouders gedragen had. Met vernieuwde hoop den berg op, en me neergevlid op 't mos, de wijd-opene verwonderde oogen op deze prachtnatuur, op den blauw-zilveren stroom, op de hei, dan weer op den polder, en eindelijk op de velden en de menschen...

'k Ging een deuntje fluiten, van de vogels afgeleerd, toen opeens een gezicht mij achteruit deed deinzen. Daar, terzijde van den wegel, waren twee menschen. Ik hield mijn adem in, eerbiedig, als zou ik een heiligschennis begaan.

In een lijst van heel oude boomen stonden zij. Twee op elkaar klevende monden, die er nog slechts éénen uitmaakten, dit alleen zag ik eerst. Elkaars ziel ophevelend, stonden zij daar, ineengestregeld, verloren, één enkele klomp vleeschgeworden

begeerte. Zijn struisch-geknobbelde armen klampten haar om en tilden haar zacht van den grond op, zij raakte de aarde niet meer en ging geheel in hem wegsmelten. Geen spier vertrok op hun groote verbleekte gelaten, waarin de strakke oogen met een waanzinnigen gloed dof vonkten. In de wildheid van dien éénen kus lag de scheppingsdrang van geheel dezen dag. Hun overvloedige zwarte haren liepen in elkaar en regenden over hun schouders; van hun taaie wezenstrekken was bijna niets meer zichtbaar.

Onbeweeglijk stonden zij, te midden dit woud van eeuwigheid. Hij was wel de bevelende kracht, zij de gelatene dienstmaagd van haren heer; hij, een zwijghuis, norsche slimme oerkrachtige Boer; zij, wellustige vleezige deerne, geschapen voor het heil des vleesches, de breede heup vaardig voor het heilige Werk. Ruig en zwart als de aarde zelve, schenen zij uit grond gekneed. Zij hadden de stem gehoord, en daar waren zij: hij verzwolg haar, hij slokte haar op — en zij, zij gaf zich...

Zij zagen niets, zij hoorden niets meer, dan zichzelf — zij waren geheel zichzelf, en in de opperste daad des Levens vergaten zij de wereld....

De boomen ruischten het tevrede smeltende hooglied der communie boven hunne hoofden. Zachter zoefden de winden door de twijgen, verkwikkend. In de verte klonk helder 't gezang van een vogel.

.... Met behoedzame schreden keerde ik terug, stil, veront-rust, bereid om het uit te schreien. Mijn vermoeienis was verdwenen, en ik moest wederom gaan, gaan...

In den grooten diepblauwen plas zakte traag weg de zon, die alles aureoolde, in rossen gloed bronsde. De bosschen stonden in brand.

Toen zonk ook de rust van dezen vallenden avond in mij, en langzaam genaakte ik, langs de droomende zacht wiegelende korenvelden, het dorp.

De boeren arbeidden nog in de schemering. En, terwijl de laatste glansen de koppen verguldden, bleef ik opeens getroffen staan : tusschen de werkers ontwaarde ik hen, mijn twee menschen, met meerder hardnekkigheid dan ooit wrochtend aan de taak : zij, met open mond en deinende borst, de schoven stevig vastbindend, en in vollen tas wegdragend op den wagen, het breede lijf nog verbreed door den zwaren gang; hij, pikkende met starren zin, kin naar voren, mond toegebeten, onafgewend oog, en met gebaren op en neer, terwijl het zweet zijn slapen bevochtte... — beiden met de groote hernieuwde kracht ná de schepping.

In onstoorbare plechtigheid neeg de zon, en gleeed zacht weg onder de kim : zij ook ging nu rusten, moede van dezen Scheppingsdag.

EMM. DE BOM.

De Socialistische Partij en hare Drijfveeren

ET sociale vraagstuk bepaalt zich enkel tot een staathuishoudkundige kwestie ; 't brandpunt van het vraagstuk is de klassenstrijd; kapitaal en arbeid, burger en proletariër staan als vijanden tegenover elkander : dáár hebt gij de hoofdbeginselen der socialistische partij, zooals men ze uit haar programma en uit hare handelingen opmaken kan. Die enkele stellingen bevredigen de meerderheid harer aanhangers en de orthodoxie der voorgestelde hervormingen wordt eraan getoetst.

Zijn die beginselen dan waarlijk een grondslag stevig genoeg tot krachtig handelen ?

Men stelt immers een al te simpel schema op met de gansche hedendaagsche crisis tot een staathuishoudkundig vraagstuk te herleiden. Al wie ze in haren oorsprong en in hare ontwikkeling bestudeert, komt weldra tot de overtuiging dat zij den mensch in zijn geheel aangetast heeft en dat heden de smart niet enkel het volk treft, maar wel dat zij algemeen is. Het is zelfs niet noodig geschiedkundige opzoekingen ter hulp te roepen om te bewijzen hoe ongegrond zulk een al te eenvoudige oplossing is. Hoe verkeerd zij is, bewijst reeds hare onmacht tot het uitleggen van menig verschijnsel dat zich om ons voordoet.

Treffend is het door Merlino ⁽¹⁾ aangewezen voorbeeld van Italië, waar de nieuwe gedachten in zekere provinciën snel binnendrongen, terwijl andere gewesten, waar de economische toestand nagenoeg dezelfde was, er niet vatbaar voor waren. Deze opmerking is op de meeste landen van Europa toepasselijk. Van nog grootere betoogende kracht is, m. i., het volgende feit

⁽¹⁾ L'Italie telle qu'elle est. Blz. 370.

dat onlangs elkeen heeft getroffen: terwijl de zoogenoemde « liberale » partij dagelijks meer achteruit gaat, behoudt de katholieke partij nagenoeg hare vroegere stellingen, zooals blijkt uit de belgische wetgevende verkiezingen in 1894 en dit jaar zelfs uit de gemeenteverkiezingen in Italië, waar de katholieken, die er voor de eerste maal deel aan namen, een zoo verpletterende zegepraal behaalden. De katholieke afgevaardigden behooren nochtans even goed tot den burgerstand en zijn even erge kapitalisten als de liberale; door de religie alleen zijn zij van deze gescheiden. Zij zeggen dat God hen bijstaat en beschermt, en waarlijk, zij hebben gelijk! want hun god bestaat werkelijk en oefent nog als levende gedachte zijn gezag uit in den geest van heel veel menschen. Bij 't naderend gevaar trachten de meeste liberalen zich bij de katholieken aan te sluiten en met hen, door een heele diplomatie van wederzijdsche toegevingen, ééne eensgezinde conservatieve partij te vormen. Men weet dat Crispi reeds in zijn vaandel voert: « Met God, met den Koning, voor het Vaderland! » (1) Ook in Duitschland hebben de behoudsgezinden zich vereenigd om eene « Umsturz-Vorlage » voor te stellen; het mislukken daarvan ligt aan de katholieken die bij voorbaat misbruik van hun zegepraal wilden maken. Dat buiten het parlement, onder den burgerstand vooral de geleerden zich tegen het ontwerp verzetteden, kan ook niet uit economische gronden afgeleid worden. De naar waarheid strevende geleerde, wiens dagelijksch werk het ontleden der feiten is, zal een natuurlijke tegenstander zijn van alles wat de gedachte wil stremmen; hij zal vooral niet dulden dat de vrijheid der gedachten beneden het peil gehouden worde, door zijn bewustzijn reeds bereikt.

Indien hij met de gedachte eener volkomen autonomie van den mensch geen vrede heeft, is dit te wijten aan de eenzijdigheid zijner psychische werkzaamheid, die hem belet de gevolgen

(1) Rede te Napels gehouden op 10 Sept. 1894.

te ontwaren, van eene streng volgehouden kritiek tot op elk geestesgebied doorgevoerd, en die alleen het werkelijke eerbiedigt, — eene kritiek welke hij reeds in zijn bijzonder vak toepast, — ofwel aan de sleur van een bestaan vol van de vooroordeelen eens tijdvak van autoritarisme, waaruit een antinomie der reïne rede en der practische rede ontstaan is, die hem niet meer toelaat die stellingen aan de kritiek te onderwerpen, welke men hem van kindsbeen af als axiomas heeft ingeprent en die hij sindsdien werktuigelijk herhaald heeft.

De strekking der socialisten om enkel de economische zijde van het sociaal vraagstuk voor oogen te houden, komt voort uit het buitengewoon gewicht dat heden aan de stoffelijke belangen der arbeiders wordt gehecht. Dat de bestendige zorgen voor het dagelijksch brood den mensch, die niet genoeg te eten heeft, gansch innemen; niets is natuurlijker. Maar wat moeten wij denken van hen die de sociologie op hun gemak studeeren, en toch meenen dat alle menschelijke krachten enkel tot het stoffelijk welvaren van eeniegelijk moeten strekken. Zij zijn slechts lage vleiers, als zij het volk willen wijsmaken dat alleen het volk lijdt en de rijken gelukkig zijn; en hun leugens zijn des te wreeder daar ze bij den proletariër een hoop verwekken die nooit kan verwezenlijkt worden. Zie, het economisch vraagstuk is opgelost, doch de ongelukkigen die in volle vreugde hun zegepraal genieten willen, staan nu, uitgeput door een langdurigen strijd, vóór een ander vraagstuk veel meer ingewikkeld dan het vorige, het zedelijke en religieuse. Want de mensch leeft niet bij brood alleen. Men kan 't niet dikwijls genoeg herhalen: de omwenteling wier voortteekens reeds zichtbaar zijn, zal het niet bij eene verbetering der maatschappelijke inrichting laten, zij zal den mensch op zijn eigen herscheppen, in zijn innerlijkst wezen: het bewustzijn van zijn persoonlijkheid en zijne levensopvatting.

Het begrip van den klassenstrijd werd ook in eene valsche richting vereenvoudigd. Aanvankelijk een uitdrukking om kort en treffend eene zeer ingewikkelde reeks van sociale verschijnsels samen te vatten, werd zij later voor hen, die ze steeds herhaalden een volkomen werkelijkheid, hun geest had langzamerhand het symbool geobjectiveerd. En deze schepping van hun verbeelding wordt ons voorgesteld als basis van het « wetenschappelijk socialisme ».

Men kan onmogelijk de maatschappij in kapitalisten en arbeiders, uitbuiters en uitgebuiten verdeelen, in elk onzer medeburgers is een uitbouter en een uitgebute. Ieder die geld gebruikt, draagt bij tot den omloop van het kapitaal. Hij die onder het kapitalistisch stelsel niet wilde buigen, zou buiten de wet staan. Nog minder zou men het bestaan kunnen begrijpen van iemand die in 't geheel niet werken zou; die zou zelf geen mensch meer zijn! Van den rijkste tot den armste, van den ergsten verdrukker tot den felst verdrukte gaat men trapsgewijze over de lange reeks der middelstanden: tusschen de uiteinden is het antagonisme volkomen; naarmate men het middelpunt nadert, komt de ongelijkheid minder scherp uit, verdwijnt de strijd tusschen de onderscheidene belangen. Hoe anders zou de arbeider kunnen kapitalist worden dan door een plotselinge verandering van zijnen toestand; nimmer zou hij allengskens kunnen rijk worden.

Door verscheidene andere oorzaken wordt de « klassenstrijd » nog meer ingewikkeld: b. v. door den trap van bewustheid, den aard der werkzaamheid van den mensch of van het midden waarin hij leeft. De socialistische partij heeft geen rekening gehouden met deze factoren, daarom ook stuitte onlangs hare propaganda op onoverkomelijke hinderpalen. Zij had zich bijzonder bezig gehouden met de belangen van den fabriekarbeider, en nu zij hare propaganda op den buiten wilde uitbreiden, mislukte zij: het collec-

tivisme dat haar hoogste doel geworden was, ging tegen de wenschen van de boeren in. Daaruit volgde een strijd in de partij zelve. Er zijn nochtans slechts twee, even gevaarlijke oplossingen: ofwel zal men toegeven, van 't collectivisme afzien; en dan scheidt niets meer die socialisten van den democratischen burger, zelfs het verre ideaal niet, het zondagsideaal; ofwel zal men zich om den boer niet meer bekreunen en hem zeggen dat hij zich onderwerpen moet, — en in dat geval moet de partij voluit bekennen, dat zij niet de zaak van gansch het volk dient, maar enkel die van een bijzondere arbeidersklasse.

Bij de sociaal-demokraten in Duitschland vloeien erge twisten uit die kwestie, op den partijdag te Breslau was zij het brandpunt der beraadslagingen. In België heeft de socialistische partij de overhand in de koolmijnen-districten, in de industrieële gewesten; in de landbouwstreken doet zij weinig voortgang en toch wenscht de boer dat zijn lot verbeterd wordt en vraagt hervormingen, zooals bewezen wordt door den bijval der kristene volkspartij in Vlaanderen. In Italië breidt zij zich meest in het noorden uit, waar de nijverheid vooral heerscht; haar centrum is te Milaan, het zuiden ontsnapt aan hare tucht⁽¹⁾.

Het intellectueele proletariaat gaat meer tot de anarchie over, want de socialistische partij bekreunt er zich niet om. En ook de kleine burgerij, — de kleine nijverheid, de kleinhandelaars, — lijdt onder het samenvloeien der kapitalen, waardoor het collectivisme in de hand wordt gewerkt.

Na ingezien te hebben dat de « klassenstrijd » niet tweemaal veelzijdig is, mogen wij vaststellen dat in dien strijd de socialistische partij vooral het belang van den arbeider der groote

(1) Het soc. dagblad « Asino » te Rome uitgegeven is door de soc. partij als niet overeenstemmend met de leer der meerderheid veroordeeld en wordt vaak bestreden. Al de orthodoxe soc. bladen worden ten noorden der hoofdstad uitgegeven.

industrie beoogt. Ziedaar de economische zijde van het vraagstuk. Nu wil ik het nog in zijn heel onmiddellijke werkelijkheid onderzoeken, zooals het zich uit de handelingen der partij voordoet. Wij hebben de hoofdmassa der partij leeren kennen, maar er bestaat eene gewichtige minderheid die oorspronkelijk uit zeer verschillende klassen is samengesteld. De socialistische redenaars, de afgevaardigden zijn grootendeels burgers, en leven als burgers voort; dus zouden in economisch opzicht, altijd volgens de socialistische leer, hunne belangen in strijd zijn met die der werklieden, welke zij nochtans willen vertegenwoordigen. Wat komt er dan van den « klassenstrijd »? Zijn die heerschappen als bij tooverslag in proletariërs herschepen, omdat zij socialistische redevoeringen uitgesproken hebben? Zeker neen; zij blijven burgers als vroeger, en zijn het dikwijls evenveel door hun levenswijze als door hun inkomen.

Als slotsom krijgen wij van den « klassenstrijd » het volgende begrip: al wie tot de socialistische partij behoort, haar programma toetreedt, ze in de verkiezingen ondersteunt, is in strijd met degenen die ze bevechten. Niet enkel door eenvoudig logische gevolgtrekking kom ik tot een zoo platte uitlegging van 't socialistisch uithangbord. Ziehier eenige naïeve bekentenissen, om het vorige te staven: « van jaar tot jaar werd de beweging van den 1^{en} Mei meer bepaald en verbreedde zich tot een echte en uitsluitend socialistische betooging, » ⁽¹⁾ die dus voor doel heeft de verwezenlijking van 't socialistisch programma te eischen. En aldus: « 't algemeen stemrecht is den werkersstand voordeelig in zoover de socialistische partij hem geleerd heeft er een goed gebruik van te maken. » ⁽²⁾ Is dat duidelijk genoeg? De betooging van den 1^{en} Mei mag niet de beweging van gansch een volk zijn dat uit natuurlijken aandrang naar verlossing haakt, zij

⁽¹⁾ *Lotta di classe* — hoofdorgaan der ital. soc. partij — 1895 nr 18.

⁽²⁾ T. a. p. 1895 nr 21.

moet door de socialistische partij geleid worden en voor doel hebben de parlementen tot goede inzichten te brengen, ze te bewegen tot het stemmen van het achturenwerk, van 't algemeen stemrecht, enz. Dat zelfde algemeen stemrecht is niet op zich zelf een goede inrichting die de burgers in staat stelt hunnen wil aan de regeering te doen gevoelen; neen, het zal enkel goede uitslagen opleveren indien het werkt in den zin der socialistische partij. Wat beteekent dat anders dan wat alle politieke partijen beweren, die alle op de trom slaan om hun waar uit te venten, en 't eenige en onfeilbare middel bezitten, dat de crisis moet afweren. Geeft hun 't gezag in handen, en 't land is gered!

Moet men daarvoor den hervormer spelen om ons nog eenmaal op die zelfde ellendige komedie te onthalen, die wij reeds zoo lang beu zijn?

De verstandigste leden der socialistische partij begrijpen nochtans dat men die vragen niet naar willekeur mag vereenvoudigen door zoo maar zekere oorzaken van kant te laten, die de gemakkelijke oplossingen in den weg staan, of is het dan genoeg het ontelbaar legioen ervijanden van het nadenken voor zich te winnen door het voorgoochelen van een mooie schikking.

Een italiaansche socialist dien de meerderheid der partij ter wille van de tucht het stilzwijgen wilde opleggen, zegde het volgende: « Wij zullen trachten te bewijzen dat het begrip van den klassenstrijd dat wij in ons vaandel voeren en dat velen werktuigelijk herhalen « gelijk een klokkenspel » niet zoo eenvoudig is, en dat het om uitgelegd te worden in een zin die toepasselijk zou zijn op de verschillende streken en de verschillende tijdvakken, meer inzicht en onpartijdigheid eischt dan ze wel denken. » ⁽¹⁾ Elders teekent hij protest aan tegen « het dom fanatisme van die puriteinen voor wie Marx God is, en Engels zijn profeet, en die elkeen voor overlooper en bijna voor anarchist — een doodelijke beleedi-

⁽¹⁾ FIL. TURATI in de *Critica sociale*, 1895, nr 8.

ging — uitschelden, die niet vlakaf de opstandelingen in Sicilië verloochende. » ⁽¹⁾ Die zelfde puriteinen hadden Loria in den ban geslagen, omdat hij de waardeleer van Marx had durven hekelen, waarop de *Critica sociale* ⁽²⁾ ze met de volgende woorden heel juist schetste : « zij hebben voor hun gebruik het socialisme tot een klein getal droog mathematische begrippen herleid, die hen dienen om een negatieve en stuitende werking uit te oefenen, en niet alleen buiten maar ook binnen de partij zelve ; dat gaat zoover dat zij meenen dat het kermis is als zij een oneenigheid uitdiepen, een banvloek uitspreken of eene scheuring verhaasten kunnen. »

Maar 't zijn slechts enkelen die zóó spreken : men aanhoort ze nauwelijks in de openbare besprekingen ; men stemt, en verstikt liggen zij onder de massa. De meening der meerderheid geldt als wet, en die meening is bijna altijd de oppervlakigste ; als zij maar een net voorkomen heeft en gemakkelijk te begrijpen is !

Wij vinden bij de socialistische partij een karaktertrek, die wel haar alleen niet eigen is, doch die bij haar zoo scherp uitkomt dat hij voor haar kenschetsend wordt, namelijk het volstrekt oppergezag der meerderheid, de onderdrukking der individueele denkwijze door die der meerderheid, welke zelve enkel 't gevolg is eener overeenkomst met de denkwijzen van anderen, en van de min of meer geestdriftige vervoering der massa onbewusten. Laten wij de zaak juist inzien en de beginselen vergelijken die de wijze van werking der socialistische partij bepalen met het hiërarchisch stelsel der katholieke kerk : hier is gehoorzamen de regel, hier voeren enkel erkende hoofden het woord ; de persoonlijke vrijheid is uitdrukkelijk beperkt ; maar ofschoon de opvoeding die ze genoten hebben er op uitging hen aan het dogma te onder-

⁽¹⁾ *Critica sociale*, n° 9.

⁽²⁾ T. a. p. n° 10.

werpen, is zij nochtans zoo breed dat de hoofden het doel der kerk en hare middelen bewust zijn, en men verwachtten kan dat ze hun gezag met heel veel beleid uitoefenen, en nauwkeurig de te volgen richting kennen. Bij de socialisten is de drang van het getal de opperste macht ; er zijn daar geen uitdrukkelijk erkende hoofden, alhoewel ze als dusdanig bestaan : zij die 't slimst zijn om dien drang te vatten, om die kracht te gebruiken. En het zijn noch de oprechtsten, noch de geleerdsten. De oprechte mensch denkt er gedurig om hoe hij zijne gedachten zou kunnen verwezenlijken, en hoe ze logisch te ontwikkelen ; die bezigheid laat hem niet toe de driften der massa te bestudeeren, hare bewegingen na te gaan, en het oogenblik af te wachten om ze om te vatten en te bedwingen. De heerschzuchtige, de verwaande die in de lenigheid van zijnen geest genoeg scheidt en hierin een blijk van kracht ziet, dat hij een andere gemakkelijk om den tuin kan leiden, slechts die geven zich aan zulk een werkje over. Hun belang is vooral te doen gelooven dat door het stemrecht een ieder vrij is zijne eigen meening uit te spreken, en dat dus de beslissing der meerderheid de wet moet zijn.

Een onbewuste meerderheid die den oogenblikkelijken prikkel volgt, en eerezuchtigen die ze leiden, ziedaar dus de partij. Wie tot de partij overgaat, maakt afstand van zijne persoonlijkheid en mag enkel de partij dienen, zich voor de zaak van de partij opofferen. Zijne kracht, zijn verstand behooren aan de partij, slechts ten nutte der partij mag hij er gebruik van maken. Indien hij grondig een sociaal vraagstuk bestudeerd heeft, met elk feit rekening gehouden, het beredeneerd volgens de logiek van zijnen geest, moet hij zijne meening aan 't oordeel der partij onderwerpen, en indien de meerderheid het tegenovergestelde van zijne meening beslist, dan zal hij zich niet alleen moeten onderwerpen maar zelfs het besluit dat met zijne meening strijdt, in het openbaar verdedigen. Om van een denkend

mensch zulk een afstand van zijn eigen persoonlijkheid te vergen, moet men, als grondbeginsel voorop stellen, dat de meerderheid steeds gelijk heeft; dat wil dus zeggen dat eene massa instinctieve menschen een juister en stipter begrip der sociale ontwikkeling heeft dan een bewust mensch; dat honderd menschen blindelings gekozen in dat opzicht honderdmaal meer waard zijn dan één onder hen; dat kortom het bewustzijn geene rol speelt.

Dat men er zóó toe komt de rechtvaardigheid van 't voltrokken feit enkel omdat het voltrokken is, te verdedigen, is maar natuurlijk. De socialisten schrikken niet voor die gevolgtrekkingen terug: « Heden, zegt een onder hen ⁽¹⁾, overtreft het belang der italiaansche burgerij de belangen van het proletariaat. Dat valt niet te loochenen en 't moet onvermijdelijk zóó zijn, evenals het onvermijdelijk is, dat wanneer men een gewicht van twee kilos op de schaal van een balans legt en op de andere een gewicht van één kilo de balans naar de zijde der twee kilos overhelt. Het feit is noodzakelijk en uit reden van zijne natuurlijke noodzakelijkheid zelve is het ook rechtvaardig ». De man die zoo redeneert, wil ons daardoor bewijzen dat de socialisten « geen utopisten zijn ».

Maar laten wij elkander wel verstaan: wat het zoogenoemde « wetenschappelijk » socialisme een « feit » noemt, is het positieve feit, onmiddellijk materieel, het feit welk onmiddellijk onder de oogen of de hand valt, het feit dat men in cijfers uitdrukken en in een statistiek boeken kan. Van wat met die maat niet gemeten kan worden is er geen spraak, noch van den zieletoestand die de schrandere beschouwer onder de feiten bespeurt, noch van de richtingen die men door langdurig nadenken uit de studie der werken kan afleiden. Daarom zal het ook niemand bevreemden dat de socialisten enkel twee wijzen van werking voor mogelijk houden: de wettelijke werking en het geweld ⁽²⁾. 't Is

⁽¹⁾ L. BISSOLATI: *Critica sociale*, 1895, n^{rs} 6 en 7.

⁽²⁾ Zie de redevoering door E. van der Velde uitgesproken op de vergaderingen der belgische werkliedenpartij (in Augustus 1895) waar men de

alsof zij volstrekt niet wisten dat er eene onwettelijke werking kan bestaan, die met de gewelddaad niets gemeens heeft, en die toch « positieve » uitslagen kan hebben.

Nu ook wordt het ons klaar waarom de socialistische partij slechts de economische zijde van het sociale vraagstuk ziet en hoe het komt dat voor haar alle historische strijd tot eene botsing van belangen der standen inkrimpt. Het is inderdaad enkel de economische kwestie die eene rol speelt, zoolang de mensch vervolgd wordt door de zorgen voor het dagelijksch brood; zoodra hem zijn onderhoud voor eenige dagen verzekerd is, komt er leven in al zijn vermogens, hij denkt, de dingen die hem omringen trekken zijne aandacht, hij vergelijkt en overweegt. In dit oogenblik doet zich een nieuw bestanddeel gelden, waardoor de zuivere werking van 't economisch midden gewijzigd wordt. Indien men nu van dat bestanddeel afziet, houdt men geen rekening met het psychische leven van den mensch, men vergeet dat de mensch evenveel en misschien meer genot vindt in het denken, in het gadeslaan der dingen, in het overwegen dan in het eten, en dat nevens de lichaamsbehoeften er niet min dringende geestesbehoeften bestaan.

De mannen, die de sociologie tot de studie der economische vraagstukken beperken, zijn de leerlingen van die anderen, die beweren dat onze physico-chemische kennis voluit alle biologische verschijnselen omvat. Uit de voorgaande ontleding zien wij duidelijk dat de werking der socialistische partij zich voordoet als eene uiting van het materialistisch begrip; daar het uitgaat van het zuivere feit en alles loochent wat niet onder bereik der zinnen valt, besluit het door 't bewustzijn een epiphenomeen te heeten en zegt dat elke beweging van den mensch zoo streng noodzake-

taktiek der partij in de gemeenteverkiezingen besprak, verder al de scheldwoorden die de socialisten de anarchisten naar 't hoofd gooien en die enkel 't gevolg zijn van dat misverstand of liever onverstand.

lijk bepaald wordt door een psychische oorzakelijkheid als door een mathematische wet.

Het « wetenschappelijk » socialisme zou met veel meer recht het materialistisch socialisme heeten.

Het is gemakkelijk te begrijpen, waarom het materialisme zoo-veel bijval gevonden heeft bij het gewoon publiek. Al wie heden genoeg onderwijs genoten heeft, om onder zijn woordenschat eenige blinkende uitdrukkingen te bezitten, die wat naar grieksch of latijn rieken en daarbij het ernstig doctoraal uitzien hebben van het ex cathedra gezegde, meent genoeg te kennen om maar zoo voor de vuist elk vraagstuk hoe ingewikkeld ook, op te lossen; 't zij nu over politiek, over wijsbegeerte of over kunst. Al die menschen lijden onder het half-weten; zij werpen alle overleveringen over boord en hebben slechts minachting voor het « bijgeloof » en voor « dwalingen » van het « duistere tijdvak » der middeleeuwen, toen het kristelijk geloof almachtig heerschte. De materialistische leer was als voor hen gemaakt: zij is eenvoudig, eischt van hare belijders geen groote geestinspanning; zij heeft voor alles een antwoord klaar, en is er best toe geschikt eene sociale gelijkmaking in de hand te werken, want zij laat niet toe iemand een hoegenaamden voorrang toe te kennen.

De hoofdoorzaak van het tegenwoordig evenwicht van het materialisme is in de moderne wetenschappelijke methode te zoeken, die bijna uitsluitend, eene nauwkeurige ontleding der feiten, van den onderzoeker vergt. Het positivisme zelf heeft er toe bijgedragen; het wijst inderdaad de metaphysische vraagstukken van de hand, onder voorwendsel dat die vraagstukken voor onze hedendaagsche kennis niet stellig genoeg zijn: en wie weigert zekere vraagstukken aan te vatten die zich toch dagelijks aan elken mensch opdringen, is er niet ver af ze ontkennend op te lossen.

Waren ook de vorige bewijsgronden van weinig waarde om

die algemeene beschouwingen over den zin van het wettelijk socialisme te staven, dan zou men, om te bewijzen dat zij juist zijn, slechts hoeven de dagorde aan te halen waarbij de houding der partij in zake van militarisme bepaald wordt; zij werd gestemd op het internationaal socialistisch congres te Brussel, in Augustus 1891. De dagorde van Domela Nieuwenhuis stelde voor, op eene oorlogsverklaring door eene algemeene werkstaking te antwoorden; zulks werd verworpen, en de volgende dagorde, door Vaillant en Liebknecht voorgesteld, werd aangenomen:

Het Congres:

« Overwegende dat het militarisme, dat op dit oogenblik op Europa drukt, het onvermijdelijk gevolg is van den voortdurenden toestand van openlijken of verborgen oorlog, een toestand die noodlottig voortspruit uit het uitbuiten van den mensch door den mensch en uit den klassenstrijd die er het gevolg van is;

Verklaart dat alle pogingen die de afschaffing van het militarisme en den algemeenen vrede tusschen de volkeren voor doel hebben — hoe edel ook de inzichten wezen — vruchteloos zouden blijven indien zij de kwaal niet treffen in haar economischen oorsprong.

Dat enkel de verwezenlijking van eene socialistische inrichting die de uitbuiting van den mensch door den mensch afschaffen zou, een einde kan stellen aan het militarisme, en een bestendigen vrede kan doen heerschen.

Dat dus degenen, die aan den oorlog een einde willen stellen, tot plicht hebben en er belang bij vinden, zich aan te sluiten bij de internationale socialistische partij, die de eenige partij is van den vrede.

Het Congres,

Tegenover den toestand van Europa die dagelijks dreigender wordt en de chauvinistische ophitsingen van de regeerende standen in de verschillende landen;

Roept al de arbeiders der geheele wereld op tot krachtadig en aanhoudend verzet tegen alle oorlogszuchtige neigingen en tegen de verbonden die ze begunstigen en om de zegepraal van 't socialisme te verhaasten door de ontwikkeling der internationale inrichting van het proletariaat ;

Verklaart dat dit het eenige middel is tot 't afweren van de ramp eens algemeenen oorlogs, waarvan de arbeidersstand al de kosten zoude moeten dragen ;

En stelt, in ieder geval, tegenover de geschiedenis van 't Menschdom, de heerschende standen verantwoordelijk voor de mogelijke gebeurtenissen. »

O niets ontbreekt er aan, niet waar? noch de economische oorsprong der kwaal, noch de klassenstrijd, noch vooral — en dit komt in elken zin terug — dat enkel de socialistische partij den toestand verbeteren kan. Ik dring er niet op aan om weer te toonen hoe belachelijk het is de werklieden op te roepen tot krachtig verzet — ik vraag me af door welke middelen — tegen alle oorlogszucht, als men kort te voren eene dagorde verworpen heeft, die 't eenige wat in hunne macht ligt voorstelde : het werkstaken. Maar ik zou geen treffender voorbeeld kunnen vinden om aan te wijzen tot welke afdwalingen de geest kan leiden die het stelselmatige betracht, dat het menschelijk verstand in stijve theoriën gevangen houdt en dat geen duidelijk begrip van de werkelijkheid meer duldt. Dus erkennen die menschen dat de hedendaagsche sociale vormen in 't geheel niet meer aan de behoeften van de meerderheid der burgers beantwoorden, dat indien zij toch nog bestaan, het slechts kunstmatig is door het geweld dat de gezaghebbers in handen hebben ; zij weten dat dit geweld, waardoor de vrije beweging van de meerderheid gestuit wordt, slechts door het bestaan van een leger mogelijk is, en dat zonder den steun van dit leger elke burgerlijke regeering zou ineensstorten, — en diezelfde menschen, instée van eerst en

vooral het leger, dat alleen nog het ineensstorten der moderne inrichtingen verhindert, aan te vallen, raden het volk aan voor de zegepraal der socialistische partij te strijden, en indien het intusschen door de oorlogen gedund wordt, geduldig betere tijden af te wachten. Zij zijn dan reeds zoo verblind, dat zij niet meer inzien dat van alle instellingen het leger in aller geweten den meesten afkeer verwekt ! Het socialisme heeft slechts een bepaald aantal aanhangers en zijne zegepraal mocht wel nog wat verre liggen, maar daarnevens zien wij de groote meerderheid der menschen een diepen afkeer voor den oorlog gevoelen en instinctmatig 't leger haten. Evenmin als de werkman, wenscht de burger soldaat te worden ; de epauletten alleen lokken hem aan, doch een leger kan niet enkel uit officieren samengesteld zijn. De van lieverlede ontwikkelde gevoelens zijn niet meer in overeenstemming met de levenlooze instellingen ; deze oneenigheid — m. i. de hoofdoorzaak der omwentelingen — kan niet geschat worden en valt buiten het bereik van 't economisch vraagstuk. Hoe zou een socialist kunnen begrijpen dat naarmate eene inrichting minder noodzakelijk toeschijnt aan degenen die onder haar staan, zij des te bouwvalliger wordt ?

Hoe vermetel is het niet van « wetenschappelijk » socialisme te spreken en de anarchistische gedachten utopieën te heeten, wanneer men zelf het bewijs levert van zulk een gebrek aan praktischen zin en van dergelijke onbekwaamheid om voet te vatten in de werkelijkheid.

Een laatste vraag eischt opheldering. Welk is eigenlijk het gehalte van dat « Wetenschappelijk Socialisme » ? Welk zijn einddoel ? Welke onbeperkt vrije baan wil het voor ons openleggen ? Dat elkeen zijn honger zal kunnen stillen is slechts een tijdelijk doel of een deel er van, dat zal niet 't moeielijkste zijn dat de mensch bereiken wil, want wij weten dat indien alle volwassen menschen dank aan de verbeterde hedendaagsche werktuigen

eenige uren aan het werk besteden, zij alles kunnen voortbrengen wat voor de stoffelijke behoeften van allen noodig is. En als het vraagstuk opgelost is, valt er dan niets meer te zoeken? In het socialisme kan er geen kwestie zijn van ontwikkeling der persoonlijkheid want het laat den mensch niet toe op eigen hand te handelen, het schrijft hun voor slechts de Partij te dienen, in de Partij op te gaan opdat hare werking ééne zelfde richting insla en zich in een enkel willen uite. Maar streeft die Partij naar de verwezenlijking van haar eigen einddoel, of offert ook zij zich op voor een hooger bestemming? 't Antwoord daarop laat zich uit den laatsten zin van voormelde dagorde voorgevoelen.

Ja, de Partij dient de zaak der Menschheid!

Welk is dan die Menschheid waaraan allen zich moeten offeren, zij die alleen een egoïstisch doel mag beoogen? Is de menschheid niets anders dan het gezamenlijke geheel der menschen, dan is haar doel niet anders dan het gezamenlijke der individueele doelen; hebben deze 't recht niet te bestaan, dan ook het eerste niet. Het helpt niet dat men ons zegge dat wij voor het toekomstige menschdom werken moeten, want zijn menschheid zal ook niets anders zijn dan de som der individueele eenheden waaruit zij zal bestaan en zij zal buiten het doel dier eenheden geen eigen doel kunnen hebben. Dus, indien de Menschheid niet een wezen is, dat eene persoonlijkheid op zich zelf heeft, wat ik niet kan onderzoeken en wat voor mijne rede onbegrijpelijk is, dan is zij eene ideale menschheid, een abstractie, een symbool, dus eene schepping van uwen geest. Gij zijt aan uwe eigen schepping verslaafd zonder het zelf te weten, want ge hebt ze zoo wel geobjectiveerd dat ge u inbeeldt dat zij buiten u bestaat. En terwijl ge allen vervloekt die een egoïstisch doel betrachten, ligt ge in aanbidding voor een denkbeeld van uw *ik*.

De Goden vergaan maar helaas de afgoden blijven.

Nauwelijks ben ik uit den dwang der kerk verlost, nauwelijks

heb ik den geheelen last van oude vooroordeelen en beklemmende zedeleeren afgeworpen, of men wil mij in die zelfde slavernij, die nu maar een anderen naam draagt, terug dwingen. Ik zou het hoofd moeten buigen en op de knieën neerzinken voor de Menschheid-God die zich aan mij nooit geopenbaard heeft en wier wil me door wereldlijke priesters uitgelegd wordt. Maar die godsdienst, evenmin als elke andere zal mij voor zijne dogmas doen buigen. Want ik weet dat indien er werkelijk een menschheid bestaat, haar oorsprong in ons is, zij in ons leeft, en wij ze in ons moeten vinden. Ik alleen weet met welke banden ik aan de andere menschen gehecht ben, en ik alleen kan die banden vinden. Slechts zij die zich die opzoeking willen getroosten, met als enkel doel de waarheid, en zich door geen hoegenaamd gezag laten beïnvloeden, die alleen noem ik mijn evenmensen.

JAC. MESNIL.

Variatiën en Gevolgtrekkingen

I.

S De Kunst heeft het uitzicht van het open veld ; het is een wijde opvolging van bouwlanden, zich uitbreidend tot in het oneindige. Maar op dit oogenblik worden de bouwlanden van het voorplan alleen omgespit en bezaaid : Schilder-, Beeldhouw- en Bouwkunst.

Ze worden beploegd door een menigte mannen, weinig met de eigenlijke uitgestrektheid dier landen in evenredigheid, wijl, verderop, de volkomenste eenzaamheid heerscht en de grond is overgeleverd aan de woekerplanten, die, niet uitgewied, de aarde verarmen. Daar nestelt de vergetelheid met haar droef kerkhofgewas ; de lijken, die er rusten, heeten : Pot- en Plateelbakkerij, Glasbewerkerij, Goud- en IJzersmederij, Meubel-, Kant-, Borduur- en Tapijtwerk. Men zette het raam open en men zal die verlatenheid kunnen aanschouwen.

Maar is de herinnering aan het weelderig groeisel, dat eens die braakliggende velden overdekte, niet voldoende om in u het almachtig verlangen op te wekken ze opnieuw te herwinnen, de stilte en de er op nedergedaalde ongeluksvogels te verjagen en aan de menschen, welke vóór de Kunst zullen blijven stilstaan, en zullen nadenken, gelijk vóór een heerlijk landschap, het vergezicht te toonen van een veld waar, zoo wijd het oog dragen kan, het leven zegeviert ?

II.

S De pogingen der kunstenaars werden tot nu toe slechts gericht tot de kunsttakken die zij ontwaarden ; zij dachten goed te doen — daar zij niet beter wisten —

een der rollen, boven het Stuk aangeduid, te aanvaarden : die van schilder, van beeldhouwer, van bouwkundige.

Zij voelden zich slecht te moede in die rollen, maar hun geweten bleef niettemin rusten in deze gedachte : dat het Stuk des te beter zou gespeeld worden naarmate velen dezelfde rollen zouden vervullen en er aldus nooit gebrek aan spelers zou zijn.

Dat het Stuk — tooverspel of drama — tot slechts drie rollen gebracht, eene zeer onvoldoende samenvatting was en, om waardig de Kunst te verbeelden, een ander, talrijker optreden van spelers en figuranten noodig was, betwijfelden zij niet eens !

Niet dat men een grooter getal personen dan heden op het tooneel zal vergen, maar wanneer eene oneindigheid van andere, ook onontbeerbare rollen zullen bijgevoegd worden, zullen wij niet meer eene menigte van spelers zien, allen terzelfdertijd de drie zelfde rollen uitschreeuwend.

De verwarring is des te onbeschrijflijker, daar wij ons weinig bekreunen om dien naast ons, tenzij om ons meer dan hem door scherper kreten of woestere gebaren te doen opmerken. Onze geuur handelt insgelijks zóó met ons, derwijze dat wij eer doen denken aan een waanzinnigen, buitensporigen, razenden volkshoop — en hoelang reeds ? — dan aan het schouwspel van de natuurlijke, grootsche en serene opvolging der verschillende tooneelen van dat schoone drama der Kunst !

III.

S De zuivere Kunst kan zich maar herscheppen door de medewerking van allen, *welopgeleid*. Ik wil zeggen — allen *volgelingen* ; en niet wezens gewend aan de werking van hetzij gelijk welke overheid, altoos onvruchtbaar makend en vervloekt !

Vrije volgelingen, alleen door de Gedachte onderworpen,

geleid door het verlangen naar de glorievolle uitvoering van eene symphonie, die gansch onze vroomheid zal eischen, want uit het gemeenschappelijke werk van ons allen, uit het werk van ieder van ons, van ieder van ons volgens zijne vermogens, *strevende naar hetzelfde einddoel*, zal eens eene ontzagelijke muziek opgaan, die licht onze eeuw — hoe deze ook in alles het nuttige betrachte — beheerschen zal!

Verlaat integendeel de gelederen, zonder u af, en zeer ellendige tonen zullen gehoord worden, nauwelijks voldoende om de neusstemmen van eenigen die over zaken spreken te verdooven.

Hier en daar zal men wel eene aangename melodie opvangen — maar zie, wij zijn met zoovelen en wij zijn verplicht ons heesch te schreeuwen, om beter dan onze nabuur gehoord te worden.

Zulks vermoeit ons erg, en daar ieder hetzelfde doet is het tegenwoordig een beklagenswaardig wangeluid! — Het is de wilde wanorde van een gansch orkest, waarvan de uitvoerders zich op dezelfde speeltuigen hebben geworpen.

IV.

 Sinds de Kunst verdeeld werd in « Schoone Kunsten » en in « Nijverheidskunsten », « ondergeschikte en mindere Kunsten », is het natuurlijk dat iedereen aan de « Schoone Kunsten », die de *Aristokratie* vormen, offerde en dat de andere Kunsten versmaad werden. Men verlangt geen proletariër te zijn — zelfs niet in Kunst — men ondergaat dien toestand, in plaats hem te zoeken; en ditmaal werd niets meer gevergd om een edelman dan om een dienstplichtige te zijn.

Allen edelen — Allen eerste vioolspelers !! Ik wil zeggen dat wij allen schilders, beeldhouwers en bouwmeesters zijn, dat er geene potbakkers, goud- en ijzersmeden, glasbewerkers, schepende meubelmakers, kantwerkers noch mozaïsten meer bestaan.

Zij, die zich heden zóó noemen, zijn handelaars, ziel en handen verkoopend, achter hun winkelramen in hinderlaag liggend om den glimlach van den voorbijganger te bespieden en de min of meerdere lusten te berekenen welke deze gevoelt om « in het magazijn » te treden.

Om tot hun doel te geraken gebruiken zij alle middelen — de bedriegelijkste het liefste.

Men ga de ontwikkeling der vitrien na, alsmeê hoe men zich bekommert om pralerij, en men zal de juiste maat hebben van het steeds klimmend verval van het tentoongestelde produkt!

Het leelijkste voorwerp en het meest vervalschte voortbrengsel worden met den grootsten pronk aan het publiek vertoond, hetwelk er door verblind, zijn leven vergiftigt met Leelijkheid, zijn lichaam met Vervalsching!

In den tijd der kunstnijverheid bestonden geene vitrienen. De ambachtslieden woonden in de winkels; zij werkten onder de oogen van den voorbijganger, hem aldus toonende én de eerlijkheid van hun bedrijf én de zuiverheid van de gebruikte stoffen.

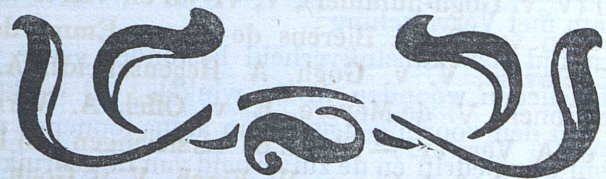
De waardigheid, het zedelijke loopen, zoowel voor ambachtsman als voor kunstenaar, gevaar. Beider ijdelheid is even groot en de onwetendheid van hun ambacht oneindig.

Ik zou niet eindigen met teleurstellende bestatigingen, waarvan de volgende niet de geringste is: de eigenninnige en heimelijke vijandschap welke die ambachtslui voeden tegen hem, die ongelukkig genoeg is op hen te vallen, om hun te vragen, hetzij een volmaakt voorwerp, hetzij een ander nog nooit door hen gemaakt. Met een « met wat komt ge u toch moeien! » dat gestadig op hun lippen ligt, zouden zij opeens elk pogen tot verbetering of invoering bepaald tegenhouden, indien een kracht u niet dwong hun te ontrukken hetgeen zij loochenen, hen gebogen te houden boven hetgeen zij verafschuwen.

Wij voelen het, iets goeds moet ontstaan door hen aldus met

geweld te hebben gedwongen — was het dan maar alleen door hen te hebben doen meten de kracht van onze hoop en onze overtuiging en de diepte van het Geloof dat wij hebben in het herbeginnen van Alles, in de eeuwigheid der Kunst en in de veropenbaring van de rol, welke ieder van ons zal te vervullen hebben, en die niet wegblijven kan, opdat eindelijk eene kunst zou ontstaan, die van ons tijdsleven, zijn stempel en geen anderen dragende, die onze verzuchtingen door alle tijden heen zou ver-eewigen, gelijk zij het deed voor voorgaande beschavingen.

Naar het Fransch van HENRY VAN DE VELDE.

Wie niet verlangt in te teekenen, wordt beleefd verzocht dit nummer terug te sturen; zij die het behouden, zullen als inschrijvers beschouwd worden.

Van de Eerste Reeks zijn nog een gering aantal exemplaren van n^os I, III (V. v. Gogh-nummer), V, VI-VII en VIII-X voorhanden. (Bijdragen van J. D. Bierens de Haan, Emm. de Bom, H. Borel, C. Buysse, V. v. Gogh, A. Hegenscheidt, A. Jolles, P. v. Langendonck, V. de Meyere, E. v. Offel, A. Vermeylen, H. Verriest en A. Verwey. — Platen en versieringen van R. Baseleer, G. W. Dijsselhof, J. Ensor, W. Finch, V. v. Gogh, V. Hageman, R. N. Roland Holst, G. Lemmen, G. Morren, L. Pissarro, Ch. Ricketts, Th. v. Rysselberghe, J. Thorn Prikker, J. Toorop, H. v. d. Velde en J. Veth.)

Verschenen in « De Nederlandsche Boekhandel » te Antwerpen: Verzen van Victor de Meyere met omslag- en tekstversieringen van Victor Hageman.

Prijs per jaargang van 6 afleveringen van minstens 4 veldruks op
Van Gelder-papier met houtsneë-versieringen

voor België.	8 fr.
voor Nederland	5 gln.
voor het Buitenland.	10.50 fr.

Agent voor Noord-Nederland en het Buitenland L. H. SMEDING,
bestuurder van « De Nederlandsche Boekhandel », St-Jacobs-
markt, 50, te Antwerpen.

Gedrukt bij J.-E. BUSCHMANN, Rijpoortvest te Antwerpen.